

เสรีนิยม มาร์กซิสม์ และประชาธิปไตย

เชษฐา พวงหัตถ์*

Somewhere there are still peoples and herds, but not we live, my brothers: here there are states. State? What is that? Well then, open your ears to me, for now I shall speak to you about the death of peoples.

State is the name of the coldest of all cold monsters. Coldly it tells lies too; and this lie crawls out of its mouth: 'I, the state, am the people.' This is a lie! It was creators who created peoples and hung a faith and a love over them: thus they served life.

It is annihilators who set traps for the many and call them 'state': they hang a sword and a hundred appetites over them...

*อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

This sign I give you: every people speaks its language of good and evil, which the neighbor does not understand. It has invented its own language of customs and lights. But the state tells lies in all the language of good and evil; and whatever it says it lies —and whatever it has it has stolen.

Nietzsche,

'Thus Spoke Zarathustra' in *The Portable Nietzsche*,
ed. W. Kaufmann (New York: Viking, 1954): 160-161.

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่า ปี 1989-1991 เป็นช่วงเวลาของจุดเปลี่ยนครั้งยิ่งใหญ่ในยุคลิใหม่ การปฏิวัติในยุโรปตะวันออกในปี 1989 เป็นการปิดฉากการเข้ามาแบ่งครองยุโรปของบรรดามหาอำนาจ ผลที่สำคัญอันหนึ่งก็คือ ข้อเท็จจริงที่เคยเป็นเรื่องเศรษฐกิจได้กลายเป็นเรื่องการเมืองไปแล้ว นั่นก็คือ การปรากฏตัวขึ้นมาใหม่ของเยอรมันในฐานะมหาอำนาจ ความล้มเหลวของรัฐประหารในสหภาพโซเวียตเมื่อเดือนสิงหาคม 1991 ได้ทำให้การล่มสลายมิเพียงของพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตเท่านั้น ทว่าของตัวสหภาพโซเวียตเอง กลายเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ผลกระทบของมันครอบคลุมตั้งแต่มิติภูมิการเมือง (geo-political) [ซึ่งหมายถึงการสลายตัวของจักรวรรดิที่ประกอบด้วยหลายชาติของยุโรปแห่งสุดท้าย] ไปจนถึงมิติอุดมการณ์ (ideological) [ซึ่งหมายถึงการดับมอดสนิทของสังคมนิยม] พันธกิจสำคัญที่สุดของทฤษฎีสังคมก็คือ การทำความเข้าใจเหตุการณ์เหล่านี้ไปพร้อม ๆ กับการนำเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับอนาคต

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ยุโรปพังทนาศและถูกยื้อแย่งแบ่งครอง การปรากฏตัวของลัทธินาซี (Nazism) และลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism) ได้สลายความลำพองใจที่ว่ายุโรปเป็นแหล่งความก้าวหน้าของโลก การทำลายแบบจอร์ล้างจองผลาญ (holocaust) กลับกลายเป็นการปฏิเสธข้ออ้างของยุโรปในการ

เป็นตัวแทนของอารยธรรมขั้นสุดยอดที่เกิดจากพลังของยุคแห่งแสงสว่าง (the Enlightenment) แม้แต่นักปรัชญาบางคนก็ได้เริ่มมองยุคแห่งแสงสว่างนี้เป็นจุดกำเนิดของการครอบงำ (domination) และเบ็ดเสร็จนิยม (totalitarianism) ในตะวันตก (Horkheimer and Adorno 1972) ยิ่งกว่านั้น ตัวสงครามเองก็ได้ทำลายชีวิตคนนับล้านคน, ทำให้โครงสร้างพื้นฐานของยุโรปผินาถย่อยยับ และทำให้โลกถูกแบ่งขั้วระหว่างทุนนิยมประชาธิปไตยตะวันตกและคอมมิวนิสต์ตะวันออก

อย่างไรก็ตาม เพียงแค่ไม่ถึง 40 ปีต่อมา บางคนถึงกับประกาศโพล่งออกมา [โดยหยิบยืมวลีอันโด่งดังที่สุดของเฮเกล (Hegel)] ว่า เป็น 'อวสานของประวัติศาสตร์' (the end of history) —ซึ่งคงจูงใจให้หมายถึงชัยชนะของ 'ตะวันตก' ที่มีต่อทางเลือกทางการเมืองและเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่มีอยู่ทั้งหมด การปฏิวัติที่เกิดขึ้นทั่วไปในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกเมื่อปลายปี 1989 และต้นปี 1990 เป็นตัวตอกย้ำบรรยากาศแห่งการเฉลิมฉลอง 'เสรีนิยมประชาธิปไตย' (liberal democracy) ถูกสรรเสริญว่าเป็นตัวแทนของ 'ความก้าวหน้า' (progress) และ 'ทุนนิยม' (capitalism) ถูกเทิดทูนว่าเป็นระบบเศรษฐกิจเพียงระบบเดียวเท่านั้นที่มีประสิทธิภาพ กล่าวกันว่า ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์กำลังถูกแทนที่โดยเหตุผลของประชาธิปไตยสากล (universal democratic reason) และความคิดที่เน้นตลาด (market-oriented thinking) (Fukuyama 1968)

อันที่จริง ชื่อรองของบทความชิ้นนี้¹ ควรจะเป็น 'บริบทตั้งแต่ปี 1989' ทั้งนี้เพราะผู้เขียนมีเป้าหมายที่จะสำรวจและประเมินการวิวิธภาพเกี่ยวกับความหมายของการเปลี่ยนแปลงและการแปลงรูปแบบที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปในช่วงปี

1. ส่วนใหญ่ของบทความชิ้นนี้เป็นการวิเคราะห์, สังเคราะห์ และตีความงานเขียนของนักคิดสำคัญ ๆ ดังนี้ (1) Francis Fukuyama. 1989. The end of history? *The National Interest*, 16 [Summer]; 1989/90. A reply to my critics. *The National Interest*, 18 [Winter]; 1992. *The end of history and the last man*. London: Penguin Books.; (2) Alex Callinicos. 1991. *The revenge of history: Marxism and the East European revolutions*, Cambridge: Polity Press.; และ (3) Anthony Giddens. 1990. *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.; 1990. Socialism, modernity and utopianism. *New Statesman and Society*, 3/125.

1989-1990 และที่เกิดขึ้นอย่างเร่งเร้าจากพัฒนาการในสหภาพโซเวียตเมื่อเดือนสิงหาคม 1991 [ซึ่งหมายถึงขบวนการประชาชนที่ต่อต้านความพยายามรัฐประหารเมื่อ 18-21 ในเดือนเดียวกันนั้น] ตะวันตกได้รับชัยชนะจริงแล้วหรือ? เสรีนิยมประชาธิปไตยก้าวขึ้นมามีความชอบธรรมแทนการปกครองรูปแบบอื่น ๆ ทั้งหมด ในที่สุดจริง ๆ หรือ? ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ถึงกาลอวสานแน่แล้วหรือ?

อย่างไรก็ตาม คงเป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดอยู่แล้วว่า วิวาทะเกี่ยวกับปี 1989 เป็นอะไรที่มากไปกว่าวิวาทะเกี่ยวกับเหตุการณ์ของปีนั้นและเหตุการณ์อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นตามมา เพราะวิวาทะดังกล่าวนั้นยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและรูปแบบของ 'ภาวะสมัยใหม่' (modernity) อีกด้วย —ซึ่งในที่นี้ก็คือ 'กระบวนการ' และ 'โครงสร้างของโลกในปัจจุบัน' นั่นเอง บทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงประเด็นหลัก ๆ บางประการ รวมทั้งปัญหาและข้อถกเถียงเกี่ยวกับอดีต, ปัจจุบัน และความเป็นไปได้ในอนาคตของภาวะสมัยใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ 'บริบทตั้งแต่ปี 1989' นั้น เป็นตัวกระตุ้นนำไปสู่ปัญหาพื้นฐานอันหลากหลายเกี่ยวกับโลกที่กำลังคลี่คลายอยู่ต่อหน้าต่อตาพวกเรา โลกยุคใหม่ได้ถูกกำหนดรูปร่างขึ้นมาและถูกกำหนดรูปร่างซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยหลักการทางการเมืองและเศรษฐกิจเสรีนิยมมิใช่หรือ? ปี 1989 มีความสำคัญเพราะแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาสำคัญยิ่งในการพัฒนาและผนึกกำลังของชุมชนการเมืองเสรีและเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีในระเบียบโลกจะนั้นหรือ? หรือว่าปี 1989 มีความสำคัญเพราะเป็นช่วงเวลาที่เราเห็นได้ว่าทุนนิยมได้รับชัยชนะเด็ดขาดเหนือสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ และในที่สุดก็สามารถเข้ายึดกุมภาวะสมัยใหม่เพื่อตัวของมันเองอย่างเต็มที่แต่ฝ่ายเดียวใช่หรือไม่? สังคมนิยมถึงคราวอาสัญภายใต้ภาวะล่มสลายของมาร์กซิสต์กระนั้นหรือ? หรือว่าสังคมนิยมจะจุติมาเกิดใหม่อีกครั้งเมื่อทุนนิยมสามารถสถาปนาตนเองครอบคลุมในระดับโลกได้ในที่สุดใช่หรือไม่? พูดย่างรวบรัดได้หรือไม่ว่าปี 1989 ได้แสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาภาวะสมัยใหม่ได้ถูกกำหนดรูปร่างหน้าตาขึ้นมาอย่างชัดเจน โดยชุดของพลังและความสัมพันธ์อันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะใช่หรือไม่? หรือว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงบางสิ่งบางอย่างที่ซับซ้อนและไม่แน่นอนมากยิ่งขึ้นอีก?

วิวาทะเกี่ยวกับปี 1989 รวมทั้งรูปแบบและลักษณะของภาวะสมัยใหม่ ล้วนเป็นวิวาทะที่เกี่ยวข้องกับโลกตามที่มันเป็นอยู่ (ในขณะนั้น) และตามที่มันอาจจะเป็น (ในอนาคต) ดังนั้น บทความชิ้นนี้จะพิจารณาชุดของปัญหาเชิงวิเคราะห์ (analytical) และเชิงปทัสฐาน (normative) ที่เกิดขึ้นจากข้อถกเถียง อีกทั้งจะพยายามชี้ให้เห็นในท้ายที่สุดถึงการพยายามสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับ 'ความดีทางการเมือง' (political good) —ซึ่งหมายถึงรูปแบบที่มีคุณธรรมและพึงประสงค์ของสมาคมมนุษยชาติ— ที่ยังคงขัดแย้งกันอยู่ในขณะนี้ โดยเฉพาะเสียงสะท้อนเชิงทฤษฎีที่มาจากวิวาทะระหว่าง เสรีนิยม (liberalism), มาร์กซิสม์ (Marxism) และแนวศึกษาภาวะสมัยใหม่ 'หลากหลายมิติ' (a 'multidimensional' approach to modernity) กระแสความคิดเหล่านี้ต่างก็สร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับความดีทางการเมืองที่แตกต่างกันไปอย่างเห็นได้ชัด และบทความนี้จะนำเอาจุดแข็งและจุดอ่อนของข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าวมาพิจารณา ซึ่งในที่สุดแล้วก็คงจะได้เห็นกันว่า ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความดีทางการเมืองได้กลายเป็นข้อพิจารณาของ และ/หรือวิวาทะเกี่ยวกับธรรมชาติและ ความหมายของ 'ประชาธิปไตย' (democracy) ซึ่งดูเหมือนว่าจะถูกทำให้มีพลังมากขึ้นหลังเหตุการณ์ปี 1989 เป็นต้นมา

บทความชิ้นนี้จะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาอย่างรวบรัดเกี่ยวกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ก่อนปี 1989 และอีก 3 ตอนต่อจากนั้น จะพิจารณาวิวาทะเกี่ยวกับปี 1989 โดยผ่านงานเขียนของนักคิดชั้นแนวหน้า 3 คน แต่ละตอนจะพูดถึงแนวคิดและการประเมินแนวคิดเชิงวิพากษ์ของนักคิดเหล่านั้น ตอนแรก เป็นการศึกษางานเขียนของ Francis Fukuyama (1989; 1990a; 1992) ซึ่งได้กลายเป็นงานที่มีอิทธิพลต่อการถกเถียงกันในเวลาต่อมาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปตะวันออก โดยเฉพาะในโลกของแองโกล-อเมริกัน ข้อเสนอหลักของ Fukuyama แข็งกร้าวจนถึงขั้นประกาศว่า สังคมนิยมได้ตายไปแล้ว และเสรีนิยมได้กลายเป็นปรัชญาการเมืองที่ชอบธรรมเพียงอันเดียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ตอนที่สอง จะพูดถึงงานเขียนของ Alex Callinicos (1991) ซึ่งมีท่าทีที่แตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง โดยที่คอลลิ-นิกอสได้ตีความการปฏิวัติในยุโรปตะวันออกกว่าเป็นชัยชนะสำหรับทุนนิยม —ชัย

ชนะซึ่งกลับทำให้มาร์กซิสม์มีความสำคัญโดดเด่นมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน มิได้เสื่อมถอยด้อยพล่งอย่างที่ถูกมองกันโดยทั่วไปแต่อย่างใด และตอนที่สามเป็นการนำเสนอข้อเสนอล่าสุดของ Anthony Giddens (1990a, 1990b) เกี่ยวกับ 'ภาวะสมัยใหม่' (modernity) และผลพวงของมันมาพิจารณา จากการที่ Giddens มองว่าภาวะสมัยใหม่แสดงให้เห็นได้ใน 4 มิติ — อันได้แก่ ทุนนิยม (capitalism), อุตสาหกรรมนิยม (industrialism), อำนาจการบริหาร (administrative power) และอำนาจทางทหาร (military might)— ทำให้เขาเชื่อมั่นว่า อนาคตของภาวะสมัยใหม่จะมีความซับซ้อนเกินกว่าที่ไม่อาจจะเป็นเสรีนิยมหรือมาร์กซิสม์จะทำความเข้าใจมันได้เช่นเดียวกับในอดีต

ส่วนสุดท้ายของบทความชิ้นนี้ เป็นการนำเสนอตรรกะของแนวคิดทั้งสามที่มีต่อ 'ความดีทางการเมือง' (political good) ที่แตกต่างกันออกไปมาพิจารณา ทั้งนี้เพราะวิวาทะเกี่ยวกับการสร้างมโนทัศน์ในประเด็นดังกล่าวน่าจะนำไปสู่การวิเคราะห์มโนทัศน์ 'ประชาธิปไตย' (democracy) ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ น่าจะนำไปสู่การนำเสนอทางออกให้กับปัญหาเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมของ 'การปกครอง' (government) และ 'การเมือง' (politics) ได้มากกว่าแนวคิดดังกล่าว

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมืองที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกในปี 1989-1990 [ไม่ว่าจะเป็นในโปแลนด์, ฮังการี, เยอรมันตะวันออก, เชคโกสโลวาเกีย และโรมาเนีย] เป็นเหตุการณ์ที่เขย่าโลก ไม่ว่าจะมองจากแง่มุมใดก็ตาม ความรู้สึกที่สื่อให้เห็นถึงความร่าเริงบันเทิงใจเป็นพิเศษได้ถูกสร้างขึ้นมาทั้งภายในและภายนอกยุโรป ดังที่ Callinicos ได้บรรยายเอาไว้ว่า:

นอกเหนือจากบรรดาประเทศที่ได้รับผลกระทบโดยตรงแล้ว ประชาชนต่างมีส่วนร่วมในความรู้สึกที่มีต่อโอกาสที่เป็นไปได้ซึ่งขยายวงกว้างยิ่งขึ้น บรรดาเฟอร์นิเจอร์ที่ถูกนำมาตกแต่งเอาไว้หลังสงครามอย่างชนิดที่มีอาจโยกย้ายเคลื่อนที่ได้ นั่น พลันมลายหายวับไปกับตา —นี่คง

จะเป็นกรณีของกำแพงเบอร์ลินกระมัง ฐานคติที่แต่ก่อนแต่ไรมีอาจพลิกผันเป็นอื่นไปได้ —เช่น ความเชื่อที่ว่ายุโรปจะต้องถูกแบ่งครองโดยมหาอำนาจชั่วคราวนี้รันดร์— กลับล้มพังครืนลงมาอย่างฉับพลัน (Callinicos 1991: 8)

การแบ่งแยกตายตัวเด็ดขาดระหว่างโลกทุนนิยมประชาธิปไตย (democratic capitalist world) และโลกสังคมนิยมโดยรัฐ (state socialist world) ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ได้เริ่มมลายางหายไป รูปแบบของการเป็นปฏิปักษ์กันอย่างเข้มข้นระหว่างมหาอำนาจ —ซึ่งบางทีน่าจะเป็นข้อเท็จจริงอันโดดเด่นที่สุดของการเมืองในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20— แทบจะถูกแปลงรูปเปลี่ยนร่างไปเกือบทั้งหมดในพริบตา (Ibid.: 8) ถ้าหากที่กล่าวมานี้กลับมิได้ถูกพิจารณาว่าเป็นการปฏิวัติ (หรือชุดของการปฏิวัติ) ที่เกิดขึ้นภายในกิจการของอดีตค่ายคอมมิวนิสต์ และหากจะพูดให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้นว่าเกิดขึ้นภายในระเบียบโลกแล้วละก็ คงเป็นการยากเย็นพอควรทีเดียวที่จะอธิบายได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ (revolutionary change) ที่มีลักษณะเช่นไรกันแน่

กระนั้น สิ่งต่าง ๆ ก็มักจะไม่เป็นไปตามที่มันทำท่าว่าจะเป็น ขณะที่คำว่า ‘การปฏิวัติ’ ดูเหมือนว่าได้ถูกนำมาใช้ในการพรรณนาให้เห็นอย่างถี่ถ้วนถึงการแปรเปลี่ยนของระบบสังคมนิยมโดยรัฐอย่างกว้างขวาง, แบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และไม่มีใครคาดคิดว่าจะเกิดขึ้นจริง ๆ ได้ รวมถึงขบวนการประชาชนแบบที่ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นได้ง่าย ๆ โดยที่ประชาชนซึ่งเข้ามามีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ออกมาปรากฏตัวตามท้องถนนในนครวอร์ซอ, บูดาเปสต์, ปრაการ, เบอร์ลิน และนครอื่น ๆ มันกลับเบือนบิตความสนใจให้หันเหออกไปจากพลังทั้งหมดที่พุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการที่ได้เกิดขึ้นแล้วในเดือนพฤศจิกายน ปี 1989 แม้ว่าบทความนี้จะยังคงอ้างถึง ‘การปฏิวัติ’ ในปี 1989-1990 ต่อไปอยู่ดี ทว่าก็ควรจะต้องระลึกอยู่เสมอเช่นกันว่าการปฏิวัติเหล่านี้มีรากเหง้าย้อนถอยกลับไปในมิติของเวลาด้วย เริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ ๆ ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในโปแลนด์ในต้นทศวรรษ 1960 และ

ในยังการไม่นานหลังจากนั้น พรรคคอมมิวนิสต์ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งในโปแลนด์ และหลักการปกครองโดยพรรคเดียว (one-party rule) ได้ถูกประกาศยกเลิกในยังการก่อนหน้านี้ที่จะเกิดเหตุการณ์ 'ที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน' ขึ้นในปี 1989-1990 ยิ่งกว่านั้น การลุกฮือขนาดใหญ่ของนักศึกษาที่จัตุรัสเทียนอันเหมินในจีน — เพื่อที่จะถูกปราบปรามอย่างหฤโหดในที่สุดเมื่อ 3-4 มิถุนายน 1989— เป็นสิ่งที่เตือนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมนิยมโดยรัฐนั้น อย่างดีที่สุดแล้วก็อาจจะต้องได้รับอนุญาตให้เกิดขึ้นได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปและเป็นไปตามขั้นตอนที่ได้ถูกกำหนดเอาไว้แล้วเท่านั้น

แน่นอนว่าสิ่งที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ทว่าสำคัญยิ่งในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกในปลายทศวรรษ 1980 ก็คือกระบวนการปฏิรูปที่ถูกริเริ่มขึ้นในสหภาพโซเวียตรัสเซียโดย Mikhail Gorbachev — ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีภายใต้ชื่อว่า perestroika กระบวนการดังกล่าวนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงความคิดทางด้านยุทธศาสตร์ในเครมลิน (Kremlin) ซึ่งคาดว่าจะจะเป็นสาเหตุของการปฏิวัติเหล่านั้น รวมทั้งการค่อย ๆ เสื่อมคลายอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ในประชาสังคมและเศรษฐกิจของค่ายโซเวียต (ดู Ibid. และ Lewis 1990) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตัดสินใจของโซเวียตที่จะนำเอา 'หลักการซินเนตรา' (the 'Sinatra' Doctrine) — ซึ่งหมายถึง นโยบายที่ใช้ขันติธรรมต่อทางเลือกไปสู่ความก้าวหน้าและความมั่งคั่งที่ชาติต่าง ๆ ได้กำหนดขึ้นมา (เข้าทำนอง 'ทำกันเอาเองตามทางของคุณ'/'do it your way.')— มาใช้แทน 'หลักการเบรชเนฟ' (the 'Brezhnev' Doctrine) — ซึ่งก็คือนโยบายในการปกป้องคุ้มครอง 'ความสำเร็จของสังคมนิยม' ในยุโรปตะวันออกด้วยการใช้กำลัง (ถ้าจำเป็น)— มีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อความสามารถในการอยู่รอดต่อไปได้ของระบอบสังคมนิยมโดยรัฐ ด้วยการขจัดภัยคุกคามของกองทัพแดง (the Red Army) หรือการเข้ามาแทรกแซงของกองกำลังสนธิสัญญาวอร์ซอ (Warsaw Pact) ให้หมดไป และด้วยการปฏิเสธที่จะใช้กำลังเพื่อขัดขวางการประท้วงของมวลชนให้สิ้นซาก นี่เองที่ทำให้ 'หลักการซินเนตรา' สามารถสั่นคลอนอำนาจของคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกได้อย่างมีประสิทธิภาพทีเดียว พัฒนาการในเยอรมันตะวันออกเป็นกรณีให้เห็นได้ชัดอันหนึ่งที่น่านำมาพิจารณา

เมื่อยังการได้เปิดพรมแดนของตนด้านติดกับออสเตรเลีย และถือได้ว่าการ 'ลั่นไก' ให้มีการอพยพอย่างขนานใหญ่ของชาวเยอรมันตะวันออกเข้าไปใน(เยอรมนี) ตะวันตกได้เกิดขึ้นแล้ว แรงกดดันภายในเยอรมนีตะวันออกได้ทวีความเข้มข้นมากขึ้นตามไปด้วย เจ้าหน้าที่ของเยอรมนีตะวันออกซึ่งแทนที่จะหันไปใช้กำลังดังที่เคยประพฤติปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำทุกวันกลับหาทางช่วยเหลือพลเมืองของตนโดยการอนุญาตให้เข้าสู่ตะวันตกผ่านช่องทางที่ถูกเปิดขึ้นใหม่ตามกำแพงเบอร์ลิน ผลลัพธ์ก็คงเป็นไปตามที่พวกเราทราบกันดีอยู่แล้ว เจ้าหน้าที่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่ต้องดำเนินไปตามวิถีทางของมันอยู่แล้ว อีกทั้งความชอบธรรมและอิทธิพลของเจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็ได้ถูกมองข้ามไปทั้งหมด

รากเหง้าของเหตุการณ์ปี 1989-1990 สามารถมองย้อนหลังไปได้ไกลกว่านั้น ชุดของแรงกดดันโดยเฉพาะ 3 ประการ สามารถถูกนำมาใช้อธิบายได้เป็นอย่างดี เพราะมันช่วยให้เข้าใจไม่ใช่เฉพาะแค่ทำไมการเปลี่ยนแปลงความคิดทางยุทธศาสตร์จึงได้เกิดขึ้นในक्रमลินเท่านั้น ทว่ายังช่วยให้เข้าใจได้อีกด้วยว่าทำไมการเปลี่ยนแปลงถึงได้เป็นไปตามทิศทางที่มันเป็น ประการแรก การที่เศรษฐกิจของโซเวียตไม่ได้ถูกบูรณาการให้เข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจโลกด้วยนั้น หากมองในระยะสั้นแล้ว ก็เท่ากับเป็นการป้องกันเศรษฐกิจของโซเวียตจากแรงกดดันและความไร้เสถียรภาพที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการยกระดับการแข่งขันด้านผลิตภาพที่จำเป็นสำหรับการดำรงไว้ซึ่งบทบาทในการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ ทว่าหากมองในระยะยาวแล้ว กลับเป็นการทำให้เศรษฐกิจของตอนอ่อนแอและไม่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีและประดิษฐ์กรรม ยิ่งเมื่อเศรษฐกิจของโซเวียตต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีที่นำเข้ามา รวมทั้งแหล่งทุนสนับสนุนและการลงทุนจากต่างชาติมากขึ้นด้วยแล้ว เศรษฐกิจที่วางแผนจากส่วนกลางซึ่งมีลักษณะเคร่งครัดและไม่ยืดหยุ่น ก็ยิ่งแทบจะมีทางออกน้อยมากในการผลักดันตนเองให้ไปสู่การมีสมรรถภาพทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าเดิมได้ ประการที่สอง สถานการณ์ดังกล่าวนี้ ได้ถูกทำให้เลวร้ายมากยิ่งขึ้นด้วยแรงกดดันทางภูมิ-การเมือง (geo-political) ที่เกิดขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งหลังจากความรุนแรงที่เคยทวีมากยิ่งขึ้นของสงครามเย็นในปลายทศวรรษ 1970 และทศวรรษ 1990 การแข่งขันด้านอาวุธแบบใหม่

ซึ่งระบบที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากขึ้นมีบทบาทสำคัญอย่างมากมายนั้น กลีบกลายเป็นตัวสร้างภาระอย่างหนักมากขึ้นเรื่อย ๆ ให้กับทรัพยากรด้านการคลัง ด้านเทคนิค และด้านการจัดการของสหภาพโซเวียต สำหรับค่าใช้จ่ายในการทำ สงครามเย็นนั้น กลับดูจะเป็นเรื่องยากมากทีเดียวที่จะหยุดยั้งเอาไว้ได้สำหรับ ทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะสำหรับเศรษฐกิจของโซเวียตแล้ว กลับยิ่งทำให้องค์กร และโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมากถึงกลับต้องล้มระเนระนาดทีเดียว ประการที่สาม ความขัดแย้งและความแตกแยกที่สำคัญได้เกิดขึ้นในค่ายโซเวียตในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา อันนำไปสู่การดำเนินการปราบปรามขนาดใหญ่เพื่อหยุดยั้งผู้ต่อต้านในฮังการี (1956), ในเชโกสโลวะเกีย (1968) และในโปแลนด์ (1981) ขณะที่การปราบปรามดังกล่าวอาจจะสามารถหยุดยั้งการประท้วงได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะสั้น ทว่ามันก็ได้เป็นอุปสรรคต่อการพักตัวของผู้ที่ ไม่เห็นด้วย, ขบวนการทางสังคม และองค์กรอิสระในประชาสังคมแต่อย่างใด พัฒนาการในโปแลนด์ในทศวรรษ 1980 โดยเฉพาะการก่อตัวของ Solidarity ไม่ได้เป็นแบบอย่างของสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในยุโรปตะวันออกโดยรวมแต่อย่างใด เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นในโปแลนด์ได้ถูกกำหนดรูปร่างหน้าตาขึ้นมาจากเอกภาพทาง ชาติพันธุ์และเชื้อชาติ, อำนาจของนิกายคาทอลิก และสำนึกอันแรงกล้าว่าศัตรู ต่างชาติบนผืนแผ่นดินโปแลนด์กำลังฉ้อโกงปล้นชิงความเติบโตและเอกลักษณ์ ของตนเองอยู่ อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็สื่อให้เห็นถึงแรงกดดันของประชาธิปไตย ที่ขยายตัวขึ้นเพื่อ 'ทำให้รัฐต้องม้วนเสื่อกลับไป' และเพื่อสร้างประชาสังคมซึ่ง พลเมืองสามารถดำเนินกิจกรรมที่ตนเองเป็นผู้เลือกได้อย่างเป็นอิสระจากทิศทาง ทางการเมืองที่อาจจะถูกกำหนดขึ้นมาในทันทีทันใดได้ Solidarity ได้พยายาม สนับสนุนให้มีสังคมในลักษณะดังกล่าวตลอดมาใน ทศวรรษ 1980 โดยการ สร้างเครือข่ายอิสระของข่าวสาร, การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และความ สัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา ในการดำเนินการดังกล่าว มันได้ปรับเปลี่ยนและขยาย ความหมายของสิ่งที่ต้องเป็นขบวนการทางสังคมแบบประชาธิปไตยพร้อม ๆ กับการทำให้ข้อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายใต้การครอบงำ ของรัฐด้วยพลังลงอย่างเห็นได้ชัด

พรธนาความข้างต้นมิได้มีเป้าหมายที่จะวิเคราะห์เจาะลึกเหตุการณ์และ

พัฒนาการสำคัญ ๆ ตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นไปแต่อย่างใด ทว่าต้องการให้เป็นภาพร่างทางประวัติศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นบริบทของจุดเน้นของบทความนี้มากกว่า—ซึ่งก็คือ การพิจารณาว่าอะไรคือความหมายของการปฏิวัติ, การปฏิวัติควรจะถูกตีความกันอย่างไร และมันได้เผยให้เห็นอะไรบ้างเกี่ยวกับพัฒนาการของภาวะสมัยใหม่และอนาคตของมัน

ชัยชนะของเสรีนิยม?

หลังจากการพ่ายแพ้ของสหรัฐฯ ในสงครามเวียดนามและการปรากฏตัวของการท้าทายทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่มีต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของอเมริกา ความท้อแท้สิ้นหวังได้เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดกับบรรดาผู้กำหนดนโยบายของวอชิงตันในปลายทศวรรษ 1970 ความรู้สึกดังกล่าวแสดงออกมารุนแรงมากขึ้นในสิ่งพิมพ์ทางวิชาการจำนวนมากในปลายทศวรรษ 1980 เช่น หนังสือชื่อ *After Hegemony* (1984) ของ Robert Keohane และหนังสือ Paul Kennedy ชื่อ *The Rise and Fall of the Great Powers* (1988) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความตกต่ำ (โดยเชิงสัมพัทธ์) ของอำนาจของสหรัฐฯ พร้อมทั้งพิจารณาถึงนัยยะที่มีต่อการเมืองและเศรษฐกิจการเมืองโลก (ดู Keohane 1984 และ Kennedy 1968) ความสนใจซึ่งต่างก็พุ่งเป้าไปที่ความไม่สอดคล้องกันระหว่างความแข็งแกร่งทางการทหารกับขีดความสามารถในการผลิตและจัดเก็บภาษีที่ถูกกร่อนเซาะโดยคู่แข่งทางเศรษฐกิจ ได้ทำให้เกิดเสียงเตือนขึ้นมาเกี่ยวกับอนาคตของสหรัฐฯ และเกี่ยวกับผลของความตกต่ำที่มีต่อการป้องกันและเสถียรภาพของตะวันตก อย่างไรก็ตาม กลับมีคนเพียงไม่กี่คนที่มองเห็นล่วงหน้าแล้วว่า ข้อพิจารณาเหล่านี้จะต้องมีควบคู่ไปกับการประเมินความตกต่ำอย่างเห็นได้ชัดของคู่แข่งตัวถ่วงของตะวันตกในปลายทศวรรษ 1980 [ซึ่งก็คือสหภาพโซเวียตนั่นเอง] บทความที่ถูกตีพิมพ์ออกมาของ Francis Fukuyama ชื่อ 'The End of History?' ไม่เพียงแต่จะชี้ให้เห็นถึงความเห็นสอดคล้องต้องกันในความรู้สึกที่มีต่อการเสื่อมถอยถดถอยของการครองอำนาจนำ (hegemony) ของสหรัฐฯ ที่มีมาตั้งแต่เริ่มแรกแล้วเท่านั้น ทว่ายังยืนยันด้วยน้ำเสียงอันหนักแน่นและมั่นใจ

ว่า ต้องการรื้อฟื้นศรัทธาในความเหนือกว่าของค่านิยมตะวันตก Fukuyama—ซึ่งเคยมีตำแหน่งเป็นรองผู้อำนวยการด้านการเมืองในตะวันออกกลางและโซเวียตของฝ่ายอำนวยการวางแผนนโยบาย กระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯ (US State Department Policy Planning Staff) ก่อนที่จะมาเป็นที่ปรึกษาให้กับ Rand Corporation ในวอชิงตัน ดีซี—ไม่เพียงจะแสดงความยินดีปรีดาต่อ ‘ชัยชนะของตะวันตก’ เท่านั้น ทว่ายังได้ยืนยันว่านี่คือ ‘อวสานของประวัติศาสตร์’ ซึ่งหมายถึง ‘จุดสุดท้ายของวิวัฒนาการด้านอุดมการณ์ของมนุษยชาติและการกลายเป็นสากล (universalisation) ของเสรีนิยมประชาธิปไตยตะวันตกในฐานะรูปแบบสุดท้ายของการปกครองของมนุษย์ (Fukuyama 1989: 3) สาร (message) ของ Fukuyama ได้ถูกนำมาพูดซ้ำกันอย่างกว้างขวางในหนังสือพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แม้ว่าจะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก กระนั้น ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์ Fukuyama ส่วนใหญ่ดูเหมือนจะยอมรับว่า ‘จุดเน้นหลัก’ ของเขา [ซึ่งก็คือ สภาวะไร้ผู้กล้ามาท้าทายเสรีนิยมด้านการเมืองและเศรษฐกิจในตลาดอุดมการณ์ของโลกในปัจจุบัน] มิใช่จะถูกหักล้างได้ง่าย ๆ เลย (Mortimer 1989: 29)

สารของ Fukuyama ทำให้ต้องมองย้อนกลับไปที่วิวาทะในช่วงแรก ๆ ในทศวรรษ 1950 และ 1960 ในเรื่อง ‘อวสานของอุดมการณ์’ (the ‘end of ideology’) (Held 1989: 4) อย่างไรก็ตาม ขณะที่วิวาทะเหล่านี้ต่างเน้นที่ความสำคัญของความตกต่ำในด้านการให้การสนับสนุนที่มีต่อมาร์กซิสต์ (Marxism) จากปัญญาชน, สหภาพแรงงาน และพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายในตะวันตก และการลดน้อยถอยลงของความแตกต่างในด้านการแทรกแซงของรัฐบาลและการใช้จ่ายด้านสวัสดิการ ทว่าข้อเสนอของ Fukuyama กลับไปไกลยิ่งกว่านั้น ทั้งในแง่ปรัชญาและการเมือง ข้อเสนอของ Fukuyama มีอยู่ 4 ประเด็นหลัก ๆ คือ

ประการแรก มีการเน้นอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ (ideologies) ในฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนของประวัติศาสตร์ Fukuyama [ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจาก Hegel] เชื่อว่าประวัติศาสตร์ (history) สามารถถูกทำความเข้าใจได้ในฐานะเป็นลำดับต่อเนื่อง (sequence) ของขั้นตอนของ

สำนึก (consciousness) หรืออุดมการณ์ —ซึ่งหมายถึงลำดับของระบบความเชื่อทางการเมือง (political belief) ซึ่งรวมเอาทฤษฎีต่าง ๆ ที่เด่นชัดเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานซึ่งรองรับระเบียบทางสังคมเอาไว้ (Fukuyama 1990a: 22ff) ลำดับต่อเนื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นเส้นทางที่ก้าวหน้า (progressive) และมีเป้าหมาย (purposive) ในพัฒนาการของมนุษยชาติจากอุดมการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะส่วนและไม่สมบูรณ์ไปสู่อุดมการณ์ที่มีข้อเรียกร้องที่เป็นสากลมากยิ่งขึ้น Fukuyama กล่าวออกมาตรง ๆ ว่า ในยุคสมัยนี้เราได้บรรลุถึงขั้นตอนสุดท้ายของพัฒนาการดังกล่าวนี้แล้ว

ประการที่สอง อวสานของประวัติศาสตร์ได้มาถึงแล้วเนื่องจากความขัดแย้งทางอุดมการณ์ (ideological conflict) ได้ยุติลงแล้วอย่างแท้จริง เสรีนิยม (liberalism) คืออุดมการณ์สุดท้ายที่ได้รับชัยชนะ Fukuyama ได้ให้ข้อสังเกตว่า หัวใจของข้อเสนอนี้ “อยู่ตรงข้อสังเกตที่ว่า ความเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์อย่างเห็นได้ชัดเกี่ยวกับความชอบธรรมและประสิทธิภาพของเสรีนิยมประชาธิปไตย (liberal democracy) ได้เกิดขึ้นมาแล้ว” (Ibid.: 22) คู่แข่งสำคัญ ๆ ของเสรีนิยมในศตวรรษที่ 20 —ซึ่งหมายถึง ลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism) และลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism)— ถ้าไม่ล้มหายตายจากไปแล้ว ก็ยังคงประสบความล้มเหลวอยู่ อีกทั้งบรรดาผู้ที่เข้ามาท้าทายทั้งหลายเหล่านี้ขณะนี้ —ซึ่งก็คือ ขบวนการทางศาสนา อย่างเช่น ขบวนการอิสลาม หรือลัทธิชาตินิยม ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในยุโรปตะวันออกทุกวันนี้— ก็กลับแสดงออกซึ่งอุดมการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะส่วนหรือไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ อุดมการณ์เหล่านี้สนับสนุนความเชื่อที่ไม่สามารถอ้างความยั่งยืนได้ตลอดรอดฝั่งหากมิได้นำเอาอุดมการณ์อื่น ๆ เข้ามาช่วยเสริม ระบบความเชื่อทางศาสนาและชาตินิยมจึงไม่สามารถกลายเป็นทางเลือกที่เป็นเอกภาพอันใหม่ นอกเหนือจากเสรีนิยมในระยะยาวได้ และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็ย่อมไม่มี ‘ความหมายที่เป็นสากล’ (universal significance) เห็นจะมีก็แต่เสรีนิยมประชาธิปไตย —ซึ่งดำรงอยู่ควบคู่ไปกับหลักการจัดตั้งองค์กรเศรษฐกิจที่เน้นตลาด— เท่านั้น ที่จะสามารถนำไปสู่พัฒนาการของ ‘ความหมายทางประวัติศาสตร์โลกอย่างแท้จริง’ (truly world historical significance) ได้ในที่สุด (Ibid.: 23)

ประการที่สาม อวสานของประวัติศาสตร์ควรจะถูกมองว่าหมายถึงการยุติความขัดแย้งทั้งหมดสามารถเกิดขึ้นได้ [จริง ๆ แล้วน่าจะต้องเกิดขึ้นมาด้วย] จากแหล่งที่มาอันหลากหลาย ได้แก่ จากผู้สนับสนุนอุดมการณ์ (รุ่นเก่า) ที่มีอยู่มากมาย, กลุ่มชาตินิยมและกลุ่มศาสนานิยม และประชาชนหรือกลุ่มชนที่ถูกดึงให้เข้าไปติดอยู่ในประวัติศาสตร์หรือก่อนประวัติศาสตร์ เช่น บรรดาผู้ที่ยังคงอยู่ 'ภายนอก' (outside) โลกเสรี (ประเทศโลกที่สามบางประเทศ) หรือผู้ที่ยังคงเป็น 'คนที่อยู่ข้างใน' (ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มชนภายในโลกเสรีซึ่งไม่ได้ซึมซับรับรู้ถึงความไม่สามารถหลีกเลี่ยงให้พ้นไปได้ของมัน) ยิ่งกว่านั้น ก็ยังคงมีอันตรายของ 'การแบ่งแยกออกเป็นสองขั้ว' (bifurcation) ของโลกอยู่ต่อไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในสังคมเสรียุค 'หลังประวัติศาสตร์' (post-historical) และคนอื่น ๆ ที่เหลือ [ซึ่งหมายถึงโลกแบบดั้งเดิมที่ยังมิได้ถูกทำให้เป็นสมัยใหม่เลย] แน่หน่อว่าการแบ่งแยกเป็นสองขั้วสามารถทำให้เกิดการต่อสู้อย่างเข้มข้นและรุนแรงขึ้นมาได้ ทว่า Fukuyama ก็ยังคงเชื่อว่าการต่อสู้เหล่านั้นไม่สามารถนำไปสู่ระบบความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับความยุติธรรมทางการเมืองและสังคมซึ่งสามารถเข้ามาแทนที่หรือแข่งหน้าเสรีนิยมไปได้

ประการสุดท้าย ความคิดของ Fukuyama เองก็มีใช้จะไม่ขัดแย้งกันเองเกี่ยวกับประเด็นเรื่อง 'อวสานของประวัติศาสตร์' Fukuyama เสนอว่ามันจะเป็น 'เวลาที่แสนเศร้ามาก ๆ ที่เดียว' (Fukuyama 1989: 18) มันคงจะไม่เป็นการก้าวกระโดดอย่างห้าวหาญของจินตนาการและการต่อสู้อย่างองอาจในเรื่องหลักการอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์อีกต่อไป การเมืองจะกลับกลายมาเป็นส่วนเสริมเพิ่มขึ้นมาของกระบวนการกำหนดกฎระเบียบของตลาด อุดมคตินิยม (idealism) จะถูกแทนที่โดยการจัดการทางเศรษฐกิจและการแก้ปัญหาทางเทคนิคเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้บริโภค

กล่าวโดยสรุป เมื่อหันไปพิจารณาถึงประเด็นหลักอันหนึ่งของ Post-modernism แล้ว สิ่งที่ Fukuyama กำลังกล่าวอ้างอยู่นั้นก็คือ การสิ้นเรี่ยวสิ้นแรงของ 'มหากาพย์ความ' (grand narratives) เกี่ยวกับการปลดปล่อยพันธนาการของมนุษย์ (human emancipation) ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของความห้าวหาญหรือแบบคติวีรชน ซึ่งบรรดามหากาพย์ความ

เหล่านี้เคยต่อสู้ขัดแย้งกันเพื่อครอบงำโลก อย่างไรก็ตาม ขณะที่เราสามารถสังเกตเห็นความเสียหายในน้ำเสียงของ Fukuyama นั้น มันก็ได้สะท้อนให้เห็นการยืนยันสนับสนุนชัยชนะของเสรีนิยมอย่างออกหน้าออกตาในเวลาเดียวกันด้วย ความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นเอกฉันท์ทางด้านอุดมการณ์ (ideological consensus) ในปัจจุบันนี้ อาจจะไม่ได้อัตโนมัติเป็น 'สากลอย่างเต็มที่และเกิดขึ้นมาได้เอง' (fully universal and automatic) ทว่ามันดำรงอยู่ 'ในระดับที่สูงกว่า ไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาใดก็ตามในศตวรรษที่ผ่านมา' (Fukuyama 1990: 22) 'การปฏิวัติเสรีนิยมประชาธิปไตย' (liberal democratic revolution) และ 'การปฏิวัติทุนนิยม' (capitalist revolution) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของรูปแบบที่เห็นได้ชัดที่สุดของวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์

วิพากษ์

บทความของ Fukuyama ได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นหนึ่งในบรรดา 'ตัวบท (text) หลัก ๆ สำหรับยุคสมัยของเรา' (The Guardian, Sept 7, 1990) ในด้านหนึ่ง มันเป็นการนำเสนอวิธีการอธิบายที่ลึกซึ้งเพื่อสนับสนุนความถูกต้องชอบธรรมของสิ่งที่เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไปกับรัฐบาลชั้นนำของตะวันตก โดยเฉพาะรัฐบาลของ Margaret Thatcher และของ Ronald Reagan (Hirst 1989: 14) มันเป็นการเสริมพลังให้กับสารของพวกเสรีนิยมขวาใหม่ (neo-liberal New Right) ซึ่งตลอดศตวรรษที่ผ่านมาได้ยืนยันอย่างมั่นใจในมรณกรรมของสังคมนิยม (the death of socialism) อีกทั้งยังเชื่อมั่นว่าตลาดและรัฐซึ่งมีบทบาทน้อยที่สุด (minimal state) เท่านั้นที่เป็นอนาคตที่มีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพ (Friedman 1989) อย่างไรก็ตาม อาจจะเป็นการผิดพลาดพอ ๆ กันถ้าหากจะมองว่าข้อเสนอของ Fukuyama อัดแน่นไปด้วยความคิดของฝ่ายขวาเท่านั้น แม้ว่าจะมีความเห็นไม่ลงรอยกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับรายละเอียดของความเห็นทางการเมือง (political opinion) แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างมีอรรถาธิบายได้ในความเห็นทางการเมืองทั้งหลายก็คือสารทางการเมือง (political message)

อย่างไรก็ตาม มีปัญหาสำคัญ ๆ อีกหลายประการที่จะต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเกี่ยวกับข้อเสนอของ Fukuyama ประการแรก เสรีนิยมไม่สามารถถูกมองอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นเอกภาพ เสรีนิยมมีอยู่หลายกระแสที่โดดเด่น ซึ่งถูกนำเสนอขึ้นมาโดยนักคิดหลายคนอย่างเช่น Adam Smith, John Locke และ John Stuart Mill ซึ่งกระแสความคิดเหล่านี้ประกอบด้วยการสร้างมโนทัศน์ที่แตกต่างกันออกไปเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล, ความเป็นอิสระ, สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง และลักษณะที่เหมาะสมของชุมชน (Dunn 1979) Fukuyama มิได้วิเคราะห์รูปแบบที่แตกต่างกันของเสรีนิยมและมิได้ให้ข้อเสนอใด ๆ ว่าจะเลือกรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากที่มีอยู่หลากหลายขึ้นมาได้อย่างไร นี่คือข้อโหว่ที่เห็นได้ชัด เพราะเสรีนิยมโดยตัวของมันเองก็เป็นปริณิชนคติที่มีความขัดแย้งกันทางอุดมการณ์อยู่แล้ว

นอกจากนั้น Fukuyama ก็มิได้สำรวจตรวจสอบว่าความตึงเครียด [หรือบางทีอาจจะเป็นความขัดแย้ง] ระหว่างองค์ประกอบที่เรียกว่า 'เสรี' (liberal) และ 'ประชาธิปไตย' (democratic) ของคำว่า 'เสรีนิยมประชาธิปไตย' (liberal democracy) ซึ่งหมายถึง ระหว่างฐานคติที่เป็นเสรีเกี่ยวกับสิทธิของปัจเจกบุคคล หรือ 'พรมแดนของเสรีภาพ' (frontiers of freedom) ซึ่ง 'ไม่ควรที่จะมีใครได้รับอนุญาตให้ก้าวข้ามเข้าไปได้' และการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการกำหนดกฎระเบียบของการกระทำของปัจเจกบุคคลและของกลุ่ม รวมทั้งความรับผิดชอบทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (Berlin 1969: 194ff) บ่อยครั้งที่เดียวที่บรรดาผู้ที่ได้เขียนเกี่ยวกับปัญหานี้เอาไว้มักจะหาคำตอบในทิศทางที่แตกต่างกันออกไปจำนวนมาก (Held 1987) จุดยืนของ Fukuyama ที่พยายามถ่วงดุลระหว่าง 'เสรีนิยม' และ 'ประชาธิปไตย' ก็ยังไม่เป็นที่แน่ชัด ยิ่งกว่านั้น คงจะไม่ได้มีแค่เพียงรูปแบบเชิงสถาบันของเสรีนิยมประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันได้ตกผลึกกลายเป็นรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปจำนวนมาก — เช่น ตัวแบบ Westminster, Federal และ Consensus เป็นต้น — ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็มักจะพูดถึงทำที่ที่เป็นเสรีเอาไว้กว้าง ๆ (Lijphart 1984 และ Dahl 1989) อันที่จริง จะเห็นได้ว่า Fukuyama ไม่ได้หยิบยกเอาประเด็นเรื่องความหมายทั้งหมดของประชาธิปไตยและกระแสที่แตกต่างหลากหลาย

หลายของมันขึ้นมานิวเคราะห์เลย

การยืนยันในหลักการเกี่ยวกับเสรีนิยมทางเศรษฐกิจและกลไกตลาดของ Fukuyama ก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาได้เช่นกัน จากการเดินตามฐานคติที่เป็นแก่นแกนของเสรีนิยมแบบ *laissez-faire* —ซึ่ง ‘ตลาด’ ที่โดยพื้นฐานแล้วสามารถปรับดุลยภาพของตัวเองได้ ถ้า ‘ความไม่สมบูรณ์’ ต่าง ๆ ถูกกำจัดออกไป เช่น ปัญหาค่าจ้างและราคา— ทำให้ Fukuyama ตีความ ‘ตลาด’ ว่าเป็นกลไกของการประสานที่ ‘ไร้พลัง’ (powerless) ดังนั้น Fukuyama จึงได้ละเลยไม่เข้าไปตรวจสอบเรื่องระดับที่ความสัมพันธ์ของตลาดได้กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สามารถสร้างข้อจำกัดให้กับกระบวนการประชาธิปไตยได้ Fukuyama ไม่สามารถแม้แต่จะตั้งคำถามว่าความแตกต่างกันอย่างเป็นระบบในเรื่องรายได้, ความมั่งคั่ง และโอกาสนั้น อาจจะเป็นผลของรูปแบบความสัมพันธ์ของตลาด [ซึ่งหมายถึง ‘ความสัมพันธ์ของตลาดแบบทุนนิยม’ (capitalist market relations)] ที่ยังคงมีอยู่ต่อไปหรือไม่ ทั้งนี้เพราะเสรีภาพโดยเฉพาะอันหนึ่ง [ซึ่งก็คือเสรีภาพในการสะสมทรัพยากรทางเศรษฐกิจได้อย่างไม่จำกัด และในการจัดระเบียบทางการผลิตให้อยู่ในรูปของวิสาหกิจที่ถูกควบคุมตามลำดับชั้น] ย่อมกลายเป็นสิ่งที่ทำลายจนถึงระดับที่ว่าพลเมืองทุกคนจะต้องสามารถมีเสรีภาพทางการเมืองได้ ซึ่งก็คือระดับที่พลเมืองสามารถกระทำการในกระบวนการทางการเมืองในฐานะที่เท่าเทียมกันทุกคนนั่นเอง (Dahl 1985) การไม่พิจารณาถึงการทำลายนี้ย่อมเป็นการเสี่ยงต่อการมองข้ามภัยคุกคามที่สำคัญอันหนึ่งที่มีต่อเสรีภาพในโลกยุคปัจจุบัน [ภัยคุกคามซึ่งแตกต่างไปจากที่นักคิดอย่าง Alexis de Tocqueville และ J.S. Mill คิดเอาไว้ว่ามาจากการเรียกร้องความเสมอภาค (equality)] ทว่ากลับมาจาก ‘ความไม่เสมอภาค’ (inequality) ซึ่งมีมากจนกลายเป็นตัวละเมิดเสรีภาพทางการเมืองและการเมืองแบบประชาธิปไตย (Ibid.: 60)

ยิ่งกว่านั้น ระดับที่ความไม่เสมอภาคในกรรมสิทธิ์และการควบคุม และความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดในโอกาสของชีวิตจะทำให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องของผลประโยชน์ซึ่งสามารถจุดชนวนความขัดแย้งในด้านค่านิยม, หลักการ, ความเชื่อ [ซึ่งก็คือ ‘อุดมการณ์’ (ideology)] ภายในตะวันตก และระหว่าง

ตะวันตกกับประเทศ 'โลกที่สาม' ขึ้นมานั้น ก็แทบจะไม่ถูกนำขึ้นมาพิจารณาอย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่ Fukuyama เองก็ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอันตรายของโลกที่แบ่งแยกออกเป็นขั้วเอาไว้ด้วย ศักยภาพสำหรับการต่อสู้ระหว่างลักษณะของ 'อุดมการณ์' ที่แตกต่างกันของระเบียบทางเศรษฐกิจ (economic order) และรูปแบบอันพึงปรารถนาของการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจในระดับชาติและระหว่างชาติ ก็ได้รับการให้ความสำคัญน้อยมาก ตัวอย่างเช่น ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดในตัวของมันเองแล้วว่าระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่สามารถทำให้เกิดสภาพชีวิตขั้นต่ำสำหรับประชาชนนับล้าน ๆ คนซึ่งขณะนี้กำลังเผชิญกับความตายอันเนื่องมาจากความอดอยากอยู่ในแอฟริกาและที่อื่น ๆ [27 ล้านคนตามตัวเลขประมาณการในปัจจุบัน] หรือในเรื่องเดียวกันนี้อีกเช่นกัน สภาพชีวิตขั้นต่ำของประชากรบนดาวเคราะห์ดวงนี้ที่ต้องเผชิญกับอุณหภูมิของโลกใบนี้ที่ร้อนขึ้นเรื่อย ๆ อันเป็นผลมาจากการสูญสลายไปของโอโซน และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่ช่วยคำนวณชีวิตที่ยังคงมีอยู่ต่อไป ดูเหมือนว่ายังไม่เป็นที่แจ้งชัดแต่อย่างใดว่าระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ขณะนี้จะไปด้วยกันได้กับท่าทีของเสรีนิยมที่มองปัจเจกบุคคลทุกคนว่า 'มีเสรีภาพและเท่าเทียมกัน' (Miller 1989) เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็สามารถคาดการณ์ได้ว่าเสรีนิยมจะเผชิญกับการวิพากษ์วิจารณ์ที่จะเกิดขึ้นใหม่ได้อีก ตราบใดก็ตามที่การเสาะแสวงหาระเบียบเศรษฐกิจที่ 'เที่ยงธรรม' และ 'ปลอดภัย' มากขึ้นยังคงดำเนินอยู่ต่อไป

นอกจากนั้น การพูดถึงสิ่งที่มีศักยภาพเป็นแหล่งที่มาของความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ของตัว Fukuyama เอง ก็แทบจะไม่มีน้ำหนักแต่อย่างใด การไม่พูดถึงการกำหนดลักษณะของอุดมการณ์ซึ่งโดยตัวของมันเองก็เป็นปมปัญหาอยู่แล้ว (Thompson 1990) ทำให้ความพยายามของ Fukuyama ที่จะอธิบายเรื่องการดำรงอยู่ของชาตินิยมและขบวนการทางศาสนา [โดยเฉพาะพวกที่ยึดติดกับหลักคำสอนทางศาสนา] ไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ ตัวอย่างเช่น Fukuyama ไม่ได้มองอิสลามในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองบนพื้นฐานที่ว่ามันไม่ได้ทำให้เกิดข้อเรียกร้องที่เป็นสากล ทั้งนี้เพราะข้อเรียกร้องของมันจำกัดอยู่แค่เพียงโลกมุสลิมเท่านั้น การมองเช่นนี้ถือว่าเป็นข้อเสนอที่แนบเนียนมาก ๆ ที่เดียวเพราะการให้เหตุผลแบบเดียวกันนี้แน่นอนว่าจะต้องนำไปสู่ข้อสรุปว่าตัว

เสรีนิยมเองก็ควรจะต้องไม่ถูกพิจารณาว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองทั้งนี้เพราะตัวมันเองก็ไม่สามารถทำให้เกิดข้อเรียกร้องที่เป็นสากลด้วยเช่นกัน [มันมีผลกระทบที่จำกัดมากต่อโลกมุสลิม, จีน และสังคมอื่น ๆ] ยิ่งกว่านั้น แหล่งที่มาที่มีมานานแล้วบางอย่างของวิวัฒนาการทางการเมืองซึ่งได้เกิดขึ้นในตะวันตกจากขบวนการทางสังคมเมื่อไม่นานมานี้ อย่างเช่น Feminism, Greens ก็ไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาแต่อย่างใด

ประการสุดท้าย คำประกาศของ Fukuyama ในเรื่อง 'อวสานของประวัติศาสตร์' ไม่น่าประหม่อให้เลย ทั้งนี้เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่ Fukuyama ละเลยนั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นเรื่องของ การที่ยังคงสามารถถูกโต้แย้งได้ต่อไปของเสรีนิยมและการสร้างมโนทัศน์เรื่องความดีทางการเมือง (the political good) แบบเสรีนิยมภายในและเลยเขตแดนของรัฐ-ชาติออกไปเท่านั้น ทว่าเราไม่สามารถรู้ได้อย่างเต็มที่เลยว่าอะไรบางอย่างที่จะกลายเป็นแหล่งที่มาหลัก ๆ ทั้งหมดของความขัดแย้งและการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในโลกที่ถูกกำหนดโดยสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ, สิ่งที่ไม่ได้คาดคิดกันมาก่อน และสิ่งที่ไม้อาจประเมินค่าได้อย่างแน่นอน และรวมทั้งโดยวิถีทางที่ได้ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว และโดยแบบแผนที่มีขอบเขตแน่นอนตายตัวของการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน (Himmelfarb 1989) สิ่งที่เราส่วนใหญ่รู้นั้นมีพื้นฐานอยู่บนสิ่งที่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว [บนสิ่งที่เคยเป็นและไม่ใช่นบนสิ่งที่จะเป็น] ด้วยความหมายที่มีลักษณะเฉพาะเช่นนี้ ความคิดของ Hegel สามารถถูกนำมาหักล้างความคิดของ Fukuyama ได้ เพราะตัว Hegel เองก็เป็นผู้ที่ได้ย้ำเตือนบรรดานักปรัชญาทั้งหลายเอาไว้ว่า 'นกเค้าแมวของหวิมิเนอวา (Minerva) จะขยายปีกของมันออกมาเมื่อเวลาสายเกินไป' (Hegel 1967: 13) เราไม่สามารถปฏิเสธความเป็นไปได้ของการยึดเกาะคัมภีร์ของลัทธิใหม่ ๆ ซึ่งมีศักยภาพในการระดมมวลชนและมีขีดความสามารถในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นแบบยึดถือประโยชน์ส่วนรวมหรือแบบอำนาจนิยมก็ตาม (Beetham 1991)

ความจำเป็นของมาร์กซิสต์?

ทฤษฎีเสรีนิยม [ไม่ว่าจะอยู่ในกรอบของแนวคลาสสิกหรือแนวร่วมสมัย] โดยทั่วไปแล้วก็มักจะอ้างถึงสิ่งที่จะต้องพิจารณาตรวจสอบกันอย่างระมัดระวัง นั่นก็คือ ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย, ชนชั้นกรรมกร ชนชั้นกลาง และชนชั้นสูง, คนผิวขาวและคนผิวดำ และกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายอื่น ๆ ขณะนั้นนั้น เปิดโอกาสให้เสรีภาพที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการได้เกิดขึ้นจริง ๆ จัง ๆ ได้หรือไม่ การดำรงอยู่อย่างเป็นทางการ (formal existence) ของเสรีภาพบางอย่างในทฤษฎีเสรีนิยม —แม้ว่ามีใช้จะไม่มีค่าสำคัญ— มีคุณค่าจำกัด ถ้ามันไม่สามารถนำมาใช้ได้ในทางปฏิบัติ การประเมินเสรีภาพจะต้องกระทำบนพื้นฐานของเสรีภาพที่จับต้องมองเห็นได้ หากปราศจากเนื้อหาที่เป็นรูปธรรมแล้ว ก็แทบจะไม่สามารถพูดออกมาได้เลยว่า เสรีภาพมีผลบางอย่างที่ลึกซึ้งต่อชีวิตประจำวัน ถ้านักเสรีนิยมอย่าง Fukuyama จะต้องนำเอาประเด็นนี้มาพิจารณากันอย่างจริงจังแล้วละก็ พวกเขา ก็คงต้องเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงมากยิ่งขึ้นกับประชาชนอีกเป็นจำนวนมหาศาลที่ถูกจำกัดอย่างเป็นระบบ [เนื่องจากการขาดทรัพยากรและโอกาสอย่างมากมาย] ไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกิจการทางการเมืองและสังคม

เกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกันนี้ Alex Callinicos ซึ่งเป็นผู้ที่ออกมาปกป้อง 'มาร์กซิสต์คลาสสิก' (classical Marxism) อย่างแข็งขันที่สุดคนหนึ่งในปัจจุบัน ได้โต้แย้งว่า เสรีนิยมประชาธิปไตยได้ทำลายสัญญาของมันจนบัดนี้ Callinicos [ซึ่งเดินตามแนวทางของนักทฤษฎีการเมืองชาวอิตาลีชื่อ Norberto Bobbio] ได้ชี้ให้เห็นว่าสัญญาดังกล่าวนั้นได้แก่ 1) การมีส่วนร่วม (participation) 2) การควบคุมจากข้างล่าง (control from below) และ 3) เสรีภาพในการโต้แย้ง (freedom of dissent) (Callinicos 1991: 108 และ ดูเปรียบเทียบกับ Bobbio 1987: 42-44) Callinicos ยอมรับว่าเสรีนิยมประชาธิปไตยที่ดำรงอยู่จริง ๆ นั้นล้มเหลวด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ 3 ประการ คือ ประการแรก เห็นได้จากการดำรงอยู่ของพลเมืองที่เฉื่อยชาจำนวนมาก (เช่น พลเมืองที่มีสิทธิเลือกตั้งในสหรัฐฯ ไปลงคะแนนเสียงในการเลือกตั้งประจำ-

นาธิปไตยไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์) ประการที่สอง ความเสื่อมคลายและการถูกแทนที่ของสถาบันรัฐสภาโดยศูนย์อำนาจจำนวนมากที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง (ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือ การขยายตัวของบทบาทของระบบราชการ, ของตัวแทนที่ไม่ได้ผ่านการเลือกตั้ง และของหน่วยงานด้านความมั่นคง) และประการสุดท้าย ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่มีต่อการกระทำของรัฐอย่างแท้จริง โดยเฉพาะที่มีต่อความเป็นไปได้ในการปฏิรูปของทุนนิยม (reform of capitalism) อย่างค่อยเป็นค่อยไป [เช่น การโยกเงินหายวับไปของทุน (capital) เป็นภัยคุกคามที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยต่อรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งที่มีโครงการปฏิรูปสังคมอย่างจริงจัง] (Callinicos 1981: 109)

เมื่อเป็นเช่นนี้ Callinicos จึงได้พยายามหาทางปกป้องแนวคิดมาร์กซิสต์คลาสสิก โดยการชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตย [และโครงการสังคมนิยมที่มีความเป็นไปได้] สามารถมาจาก 'ข้างล่าง' ได้ ก็ต่อเมื่อมาจากการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง (self-activity) ของชนชั้นกรรมกรเท่านั้น Callinicos ประกาศว่าวิธีการของประชาธิปไตยที่สามารถนำมาใช้กับเสรีนิยมประชาธิปไตยได้นั้นสามารถพบเห็นได้ใน 'แนวคิดที่สง่างามของศตวรรษที่ 20 เกี่ยวกับประชาธิปไตยของโซเวียต (soviet), ของสภากรรมกร (workers' councils)... (Ibid.: 110) จากทฤษฎีดังกล่าวนี้เอง ลัทธิสตาลิน (Stalinism) [ซึ่งครอบงำประวัติศาสตร์ของสหภาพโซเวียต (Soviet Union) อยู่จนถึงเมื่อไม่นานมานี้] สามารถถูกมองได้ว่าเป็นการปฏิเสธสังคมนิยม Callinicos ได้ตีความลัทธิสตาลินว่าเป็นพลังด้านการปฏิวัติ (counter-revolutionary force) ที่สร้าง 'ระบอบทุนนิยมโดยรัฐ' (state capitalist regime) ขึ้นมาในปีสุดท้ายของทศวรรษ 1920 โดยที่ระบอบดังกล่าวนี้เป็นระบอบที่ระบบราชการของรัฐร่วมกันดูดซับมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) และกำหนดกฎระเบียบในการสะสมทุน (capital accumulation) ซึ่งเป็นการเข้ามารับ 'บทบาทที่ครั้งหนึ่งเคยถูกดำเนินการโดยชนชั้นกบฏ' ลัทธิสตาลินได้ทำลายความเป็นไปได้ของประชาธิปไตยของ 'กรรมกรที่ทวนกระแส' (radical workers' democracy) ซึ่งได้เคย 'ถูกติดตั้ง' ในช่วงสั้น ๆ ในสหภาพโซเวียตในเดือนตุลาคม 1917 ภายใต้การนำของเลนิน (Lenin) ดังนั้น ถ้าเป็นไปตามความคิดของ Fukuyama

แล้ว การล่มสลายของลัทธิสตาลินในปี 1989 จึงไม่สามารถถูกมองได้ว่าเป็นการปราชัยของมาร์กซิสม์คลาสสิกได้เลย และสิ่งที่ประสพชัยชนะในปี 1989 นี้ก็มีใช่ 'ประชาธิปไตย' ทว่ากลับเป็น 'ทุนนิยม' (capitalism) ต่างหากความสำเร็จของการปฏิวัติในยุโรปตะวันออกก็คือ ผลกระทบที่มีต่อการจัดองค์กรทางการเมืองใหม่ของชนชั้นปกครอง ซึ่งเปิดโอกาสให้ชนชั้นนำด้านเทคนิค (เทคโนแครต) และข้าราชการของยุโรปตะวันออกได้บูรณาการเศรษฐกิจของสังคมเข้ากับตลาดโลกได้อย่างเต็มที่และช่วยในการเปลี่ยนผ่านจากทุนนิยมโดยรัฐไปสู่ทุนนิยมที่ถูกร้อยรัดเอาไว้ด้วยกันทั่วทั้งลูกโลกใบนี้ (Ibid.: 58)

Callinicos ได้โจมตีสมการ Marxism = Leninism = Stalinism โดยให้เหตุผลว่า 'จุดแตกหักเชิงคุณภาพ' (qualitative break) ได้แยกแบ่งลัทธิสตาลินหรือ Stalinism ออกจากมาร์กซ์ (Marx) และเลนิน (Lenin) (Ibid.: 16) ทั้งทฤษฎีของมาร์กซ์และการปฏิบัติของเลนินต่างก็ไม่ใช่ยอมรับระบบที่มีลักษณะเพียงแค่ปกครองโดยบุคคลเพียงคนเดียวและที่มีลักษณะเป็น 'การจัดองค์กรตามลำดับขั้นเพื่อควบคุมทุก ๆ ด้านของชีวิตทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยมีคณะบุคคลจำนวนแค่น้อยอยู่นั่นส่วนยอดของกลไกของพรรค' (Ibid.: 15) นอกจากนั้น ยังมีเชื่อมูลอยู่ในแนวคิดมาร์กซิสม์คลาสสิก โดยเฉพาะในแนวคิดของทรอตสกี (Trotsky) และฝ่ายซ้ายที่เป็นปฏิปักษ์กับลัทธิสตาลิน ซึ่งนำเสนอพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจการล่มสลายของระบอบสตาลิน (Stalinist regimes) ในทรรศนะของ Callinicos มีประเด็นหลัก ๆ อยู่ 3 ประเด็นที่มีความสัมพันธ์กันโดยเฉพาะคือ (Ibid.: 16-20) ประเด็นแรก งานของมาร์กซ์ [ซึ่งถูกเพิ่มเติมและถูกทำให้ลึกซึ้งขึ้นโดยนักวิชาการมาร์กซิสต์รุ่นหลัง ๆ] ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยซึ่งอยู่ในรูปของความขัดแย้งที่อยู่เบื้องหลังซึ่งเกิดขึ้นระหว่างความสัมพันธ์และพลังทางการผลิตและการต่อสู้ทางชนชั้นซึ่งทั้งประนีประนอมและทำให้ความขัดแย้งเข้มข้นขึ้น การอธิบายดังกล่าวเป็นการนำเสนอกรอบที่จำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจการล่มสลายที่ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งของระบอบสตาลิน

ประเด็นที่สอง ในงานของนักคิดสายทรอตสกี (Trotskyist tradition) โดยเฉพาะงานที่มีความลึกซึ้งของ Tony Cliff ได้ปรากฏให้เห็นพื้นฐานสำหรับ

การทำความเข้าใจลักษณะพิเศษและวิวัฒนาการของลัทธิสตาลิน (ดู Cliff 1974) Callinicos เชื่อว่าการอธิบายเรื่อง 'ทุนนิยมโดยรัฐ' (state capitalism) ของ Cliff นั้น เป็นการพยายามระบุให้เห็นชัดถึงความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในระบบอบสตาลิน —ระหว่างชนชั้นครอบงำที่ขูดรีดซึ่งดำเนินการอยู่ในระบบราชการและโรงงานอุตสาหกรรมของรัฐ และชนชั้นกรรมกรที่ถูกกีดกันมิให้เข้าไปควบคุมพลังการผลิตใด ๆ เลย ความขัดแย้งดังกล่าวนี้เองที่ได้้นำระบบอบสตาลินไปสู่ 'วิกฤตที่รุนแรง' ขณะที่วิกฤตได้รับการแก้ไขชั่วคราวโดยการผนวกเศรษฐกิจยุโรปตะวันออกเข้ากับระเบียบทุนนิยมโลก ความขัดแย้งของระเบียบอันหลังนี้น่าจะมีผลทำให้เกิดความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองที่รุนแรงมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ประเด็นสุดท้าย ในการกำหนดความหมายให้กับโครงการปลดปล่อยพันธนาการของมนุษยชาติ (human emancipation) พวกมาร์กซิสต์คลาสสิกได้เสนอทางเลือกให้กับระบบที่ถูกครอบงำโดยชนชั้นในขณะนี้ [ทั้งในตะวันตกและในตะวันออก] ในการสนับสนุนการสร้างมโนทัศน์ของสังคมนิยมในฐานะเป็น 'การปลดปล่อยตนเองของชนชั้นกรรมกร' (the self-emancipation of the working class) นั้น มาร์กซิสต์คลาสสิกเชื่อมั่นในวิสัยทัศน์ของ 'ขบวนการของเสียงข้างมากจำนวนมหาศาลที่มีจิตสำนึกที่เกิดขึ้นเองและเป็นอิสระเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ที่มีจำนวนมหาศาล' ตามที่มาร์กซ์เคยเขียนเอาไว้ นี่คือนิยามของ 'สังคมนิยมจากข้างล่าง' (socialism from below) —ซึ่งขัดแย้งกับทั้งรูปแบบของการปกครองที่ครอบงำอยู่ในสหภาพโซเวียตและในยุโรปตะวันออก และประชาธิปไตยของตะวันตกที่อ่อนแอ (Callinicos 1991: 18)

ยุคปัจจุบันเป็นยุคของระบบเศรษฐกิจที่เป็นเอกภาพเพียงระบบเดียว (Ibid.: 134) อย่างไรก็ตาม มันก็เป็นระบบที่มีการขูดรีดและความไม่เสมอภาคอย่างเห็นได้ชัด 'ทุนนิยมที่ดำรงอยู่จริง ๆ' (really existing capitalism) [ซึ่งไม่เหมือนกับมายาคติเรื่องตลาดที่สร้างดุลยภาพของตัวเองได้] มีลักษณะดังนี้ 1) การเติบโตของบรรษัทข้ามชาติที่อยู่เหนือการควบคุมของรัฐ-ชาติ 2) วัฏจักรของวิกฤตการผลิตเหลือล้น (over-production), อนาธิปไตย (anarchy) และความสูญเปล่า (waste) 3) ความยากจนในดินแดนใจกลางของตะวัน

ตกและความไม่เท่าเทียมกันในโอกาสของชีวิตระหว่างตะวันตกและโลกส่วนที่เหลือ และ 4) การสร้างผลข้างเคียงที่คุกคามชีวิตของการสะสมทุนของทุนนิยมที่ไร้การควบคุม ตัวอย่างเช่น ในรูปของอุณหภูมิของโลกใบนี้ที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ (Ibid.: 98-106) Callinicos ได้ให้ข้อยุติว่า 'ทุนนิยมสมควรถูกประณาม' —และถึงเวลาแล้วที่จะต้องหันกลับไปรื้อฟื้นโครงการของมาร์กซิสม์คลาสสิกขึ้นมาอีก (Ibid.: 134-136)

วิพากษ์

ในแนวคิดเสรีนิยมของศตวรรษที่ 19 และ 20 การเมืองมักถูกทำให้เท่ากับโลกของการปกครองและความสัมพันธ์ของพลเมืองที่มีกับการปกครอง เมื่อใดก็ตามที่สมการนี้ถูกสร้างขึ้นมาและเมื่อใดก็ตามที่การเมืองถูกมองว่าเป็นปริณทลที่แยกขาดออกมาจากเศรษฐกิจหรือวัฒนธรรม เมื่อนั้นปริณทลอันกว้างใหญ่ไพศาลของสิ่งที่เป็หัวใจของการเมืองในกระแสความคิดอื่น ๆ ก็มีแนวโน้มที่จะถูกกำจัดออกไป จากทรรศนะอันนี้ มาร์กซิสม์อยู่ในแนวหน้าของการวิพากษ์วิจารณ์ทรรศนะดังกล่าว โดยเชื่อมั่นว่ามันเป็นการมองที่ดูประหนึ่งนอกจากจะไม่มีชนชั้นดำรงอยู่, ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นไม่มีลักษณะขูดรีด, ชนชั้นไม่ได้มีความแตกต่างพื้นฐานในเรื่องผลประโยชน์แล้ว ยังมองราวกับว่าความแตกต่างในเรื่องผลประโยชน์ไม่ได้เป็นตัวกำหนดชีวิตทางเศรษฐกิจและการเมืองเลย มาร์กซิสม์เชื่อว่าแหล่งที่มาหลักของอำนาจในปัจจุบัน [ซึ่งก็คือกรรมสิทธิในปัจจัยการผลิตของเอกชน] ได้ถูกถอดสลักการเมืองออกไป (depoliticized) โดยเสรีนิยม หมายความว่า ได้ถูกกระทำตามอำเภอใจราวกับว่ามันไม่ได้เป็นเรื่องของการเมืองเลย

การวิพากษ์เสรีนิยมของมาร์กซิสม์คลาสสิกตามที่ Callinicos หยิบยกขึ้นมาให้เห็นนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญหลายประการ —ที่สำคัญกว่าเพื่อนก็คือ ปัญหาที่ว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตและเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถทำให้มีลักษณะที่ไม่เป็นการเมือง (non-political) ได้หรือไม่ และปัญหาตามติดมาที่ว่าความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันระหว่างอำนาจทางเศรษฐกิจและรัฐเป็นหัวใจสำคัญ

ของการเมืองหรือไม่ อย่างไรก็ตาม มันก็ยังทำให้เกิดปัญหาในการระบุให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันโดยตรงระหว่างการเมืองและเศรษฐกิจ การพยายามทำความเข้าใจการเมืองโดยอ้างถึงอำนาจทางเศรษฐกิจและชนชั้น และการปฏิเสธข้อสังเกตที่ว่าการเมืองเป็นรูปแบบของกิจกรรมโดยเฉพาะแต่เพียงอย่างเดียวนั้น ทำให้มาร์กซิสม์เองมีแนวโน้มที่จะกีดแยกประเด็นบางอย่างออกไปจากการเมือง โดยเฉพาะประเด็นทั้งหมดที่ไม่สามารถถูกกลดทอนให้เป็นเรื่องเกี่ยวกับชนชั้นได้ ตัวอย่างสำคัญได้แก่ ปัญหาเนโวล หรือประเด็นที่เกิดขึ้นจากการครอบงำของผู้ชายเหนือผู้หญิง หรือการครอบงำของกลุ่มเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์บางกลุ่มที่กระทำต่อกลุ่มกลุ่มอื่น ๆ ประเด็นสำคัญอื่น ๆ ที่ถูกละเลยได้แก่ อำนาจของผู้บริหารรัฐกิจหรือข้าราชการที่มีเหนือ 'ลูกค้า' ของตน, บทบาทของทรัพยากรที่เกี่ยวกับสิทธิอำนาจซึ่งอยู่ในองค์กรสังคมส่วนใหญ่ และรูปแบบและลักษณะของสถาบันที่มาจากการเลือกตั้ง

ดังนั้น ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับแนวคิดอย่างเช่นของ Callinicos จึงเกี่ยวข้องกับคำถามที่เกิดขึ้น เมื่อระเบียบของทุนนิยมได้ถูกแสดงออกมาในฐานะเป็นองค์รวม ซึ่งรูปการณ์ทั้งหมดของชีวิตทางสังคม, การเมือง และวัฒนธรรมมีตำแหน่งแห่งที่อยู่ภายในนั้น กลไกบางอย่างของการจัดระเบียบทางสถาบัน [เช่น ระบบรัฐ (states-system), ระเบียบทางทหาร (military order)] และรูปแบบบางอย่างของความสัมพันธ์ทางสังคม [เช่น ความไม่เสมอภาคทางเพศ และการกีดกันทางเชื้อชาติ] ได้ดำรงอยู่ก่อนแล้วก่อนการปรากฏตัวเข้ามาของทุนนิยม และยังคงมีบทบาทสำคัญในการก่อตัวและการกำหนดโครงสร้างของภาวะสมัยใหม่ (modernity) (Held 1992) นัยสำคัญของประเด็นดังกล่าวนี้ก็คือ มโนทัศน์ของวิธีการผลิต (mode of production) และการวิเคราะห์ชนชั้น (class analysis) มีลักษณะที่จำกัดมาก ข้อเสนอเรื่องความสำคัญของการผลิตและความสัมพันธ์ทางชนชั้นจำเป็นต้องถูกปิดทั้งไป แม้ว่าการทำเช่นนั้นไม่ควรจะถูกทำให้หมายความว่า การวิเคราะห์ชนชั้นและความขัดแย้งทางชนชั้นกลายเป็นเรื่องที่ไม่มีความสำคัญ

มีปัญหาเพิ่มเติมที่จะต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณา โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ที่มาร์กซิสม์คลาสสิกมีต่อประชาธิปไตย ถ้าความแตกต่างทั้งหมด

ไม่ได้ถูกกลดทอนลงให้เป็นเรื่องของชนชั้นและถ้าความแตกต่างในเรื่องความคิดเห็น [เช่น เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร] สามารถมาได้จากหลาย ๆ แนวคิด ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องสร้าง 'พื้นที่ทางสถาบัน' (institutional space) ขึ้นมาสำหรับการทำให้มี [และสำหรับวิวาทะเกี่ยวกับ] ทางเลือกทางด้านยุทธศาสตร์และโครงการทางการเมือง ดังเช่นที่ขบวนการทางสังคมหลายขบวนการในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกได้พยายามกระทำมาตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นมา อันที่จริง หากปราศจาก 'พื้นที่' ดังกล่าว ก็เป็นการยากที่จะมองเห็นว่าพลเมืองสามารถเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการกำหนดสภาวะการณ์ของการจัดตั้งสมาคมของพวกเขาได้อย่างไร การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการถกเถียงและการประนีประนอมเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ —ซึ่งเป็นการถกเถียงและประนีประนอมซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยยึดถือ 'เกณฑ์มาตรฐานแบบภววิสัย' (objective criteria) หรือที่เป็นกลางอย่างแท้จริงได้เลย เพราะมันไม่เคยมีสิ่งเหล่านี้ในความเป็นจริงเลย [แม้ปัญหาทางปรัชญาวิทยาศาสตร์เองจะเป็นที่รู้จักกันดีในแง่ของการโต้แย้งกันอย่างเอาเป็นเอาตายเกี่ยวกับการมองหาวัวอะไรคือเกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับการหาข้อยุติให้กับข้อโต้แย้งระหว่างแนวคิด/ทฤษฎีที่ขัดแย้งกัน] ดังนั้น ชุดของกระบวนการและกลไกทางสถาบันสำหรับวิวาทะและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการสาธารณะ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดเสียไม่ได้ มาร์กซ์ได้ปกป้องบทบาทของการเลือกตั้งเพื่อที่จะเลือกเอาระหว่างบรรดาผู้ที่อาจจะเป็นตัวแทนของพรรคและผลประโยชน์ของท้องถิ่น —ซึ่งก็คือตัวแทนที่จะได้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่แสดงออกซึ่งความคิดโดยเฉพาะ และคนเหล่านี้จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่สามารถถูกถอดถอนได้ ถ้าหากพวกเขาล้มเหลว เห็นได้ว่าตัวมาร์กซ์เองก็ตระหนักเป็นอย่างดีในความสำคัญของความสามารถในการ 'ปลดตัวแทนออกจากตำแหน่ง' ที่เป็นรูปธรรม Callinicos ก็เห็นด้วยกับความคิดนี้ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางคนก็มีความเห็นว่าพรรคดังกล่าวยังไม่เพียงพอ (Held 1987: 135-139)

ปัญหาพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับพรรคของมาร์กซ์ที่มีต่อการเมืองและ 'อวสานของการเมือง' (the end of politics) ในระเบียบของยุคหลังทุนนิยม (post-capitalist order) (เนื่องจากตามอรรถาธิบายดังกล่าวนี้ การเมืองจะถึง

กาลอวสานเมื่อชนชั้นถูกทุบทำลายไป) ก็คือ มันไม่สามารถยอมรับได้ว่าความแตกต่างทางการเมืองเป็นสิ่งที่ชอบธรรม ซึ่งอรรถาธิบายดังกล่าวนี้ก็เป็นเพียงความเห็น (opinion) ที่ว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มมีสิทธิที่จะเชื่อถือหรือต่อรองในฐานะเป็นสมาชิกที่มีความเสมอภาคของชุมชนการเมือง (Polan 1984: 77) อันที่จริง การสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับการเมืองของมาร์กซ์เป็นการดึงเอาความชอบธรรมออกมาจาก (delegitimize) การเมืองภายในชุมชนของพลเมือง ความแตกต่างของพรรคชนชั้นทางการเมืองอย่างเป็นระบบสะท้อนให้เห็นผลประโยชน์ทางชนชั้นในสังคมทุนนิยม และภายหลังการปฏิวัติก็มิอันตรายที่เห็นได้ชัดจากการที่มีรูปแบบที่แท้จริงของ 'การเมือง' (politics) ได้เพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น เนื่องจากไม่มีพื้นฐานที่ถูกต้องชอบธรรมสำหรับความเห็นที่ไม่ลงรอยกันชนชั้นพื้นฐานอีกต่อไป 'อวสานของชนชั้น' (the end of class) หมายถึงอวสานของพื้นฐานที่ชอบธรรมใด ๆ ก็ตามสำหรับความขัดแย้ง [เฉพาะชนชั้นเท่านั้นที่มีผลประโยชน์อันอาจประนีประนอมกันได้] เป็นการยากที่จะปฏิเสธพรรคชนชั้นที่แฝงอยู่ในข้อเสนอนี้ และเป็นตัวขับเคลื่อนไปสู่รูปแบบอำนาจนิยม (authoritarianism) ของการเมือง (Held 1987: 137-139) ปรากฏว่าไม่มีขอบเขตสำหรับการกระตุ้นให้เกิดและการมีขั้นตอนธรรมต่อความเห็นที่ไม่ลงรอยกันและวิวาทะเกี่ยวกับกิจการสาธารณะอย่างเป็นระบบอีกต่อไป ดูเหมือนว่ามาร์กซิสต์มองข้ามความสำคัญของฐานคติของเสรีนิยมที่ว่าจะสร้างหลักประกันให้กับเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์และการกระทำเมื่อเผชิญกับอำนาจทางการเมือง [แม้ว่าจะไม่ได้หมายความว่าอย่างใดว่าการกำหนดปัญหาของเสรีนิยมแบบเก่าเป็นที่น่าสนใจอย่างมาก]

บทสรุปของข้อเสนอนี้ก็คือ ลัทธิสตาลิน (Stalinism) คงไม่ใช่เป็นเรื่องแค่เพียงการเดินเทคคอกโครงการมาร์กซิสต์ —ซึ่งจริง ๆ แล้วแทบจะเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทว่ามันน่าจะเป็นเรื่องของผลที่เกิดจาก 'โครงสร้างส่วนลึก' (deep structure) ของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นความสำคัญของชนชั้น, จุดยืนที่เป็นสากลของชนชั้นกรรมกร และการสร้างมโนทัศน์ของการเมืองที่ยังรากลึกอยู่ในการผลิต อิทธิพลของรูปแบบอื่น ๆ ของโครงสร้างสังคม, กลุ่ม, องค์การ, เอกลักษณะ, ผลประโยชน์ และความรู้ ได้รับ

การประเมินค่าเอาไว้ต่ำมากเกินไป ข้อเสนอนี้มิได้หมายความว่าลัทธิสเตตาลินเป็นผลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ของการปฏิวัติปี 1917 นั่นก็คือ มันมีเงื่อนไขที่ซับซ้อนอีกเป็นจำนวนมากที่เป็นตัวกำหนดชะตากรรมของการปฏิวัติ อย่างไรก็ตาม มันมีนัยสำคัญอย่างเห็นได้ชัดว่ามาร์กซิสต์เข้าใจผิดในฐานคติของเสรีนิยมและเสรีนิยมประชาธิปไตยโดยเกี่ยวกับรูปแบบและข้อจำกัดของอำนาจรัฐ และความเข้าใจผิดอันนี้ก็เป็นส่วนที่แก้ไม่ตกของทฤษฎีการเมืองมาร์กซิสต์คลาสสิกยิ่งไปกว่านั้น มันยังเป็นการเข้าใจผิดที่มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจการเมือง, ประชาธิปไตย และลักษณะขององค์กรทางการเมืองอีกด้วย (ดูการตอบโต้ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของ Callinicos ได้ใน Callinicos 1991: ch.4)

ข้อเสนอที่ว่าสิ่งที่ล้มเหลวในสหภาพโซเวียตก็คือลัทธิสเตตาลินหรือระบอบทุนนิยมโดยรัฐ (state capitalist system) นั้นยังคงเป็นปัญหาอยู่ การมองเช่นนี้จะชัดเจนมากขึ้นเมื่อพิจารณาว่ามันไม่ใช่รูปแบบหนึ่งของทุนนิยมที่ล้มเหลว ว่าเป็นรูปแบบของสิ่งที่เรียกว่า ‘สังคมนิยมที่บริหารโดยรัฐ’ (state-administered socialism) ซึ่งโดยตัวของมันเองแล้วก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปมากมาย ตั้งแต่สังคมนิยมที่เป็นแบบสังคมนิยมโดยรัฐ (state socialism) ของอดีตค่ายยุโรปตะวันออก ไปจนถึงระบอบสังคมนิยมประชาธิปไตยแบบดั้งเดิม (traditional social democratic regimes) ของตะวันตก แม้ว่าจะมีความแตกต่างที่สำคัญ ๆ ระหว่างรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ [ซึ่งไม่ควรมองข้ามความสำคัญเหล่านี้ไป] ทว่ามันก็มียอดร่วมนกันบางประการ กล่าวคือ ทั้งหมดนี้ล้วนดำรงอยู่ควบคู่ไปกับสถาบันราชการที่ควบคุมจากส่วนกลาง โครงการของสังคมนิยมที่บริหารโดยรัฐได้สูญเสียความนิยมอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากมันไม่สามารถกำหนดรูปแบบที่พึงปรารถนาและข้อจำกัดของการกระทำของรัฐได้สำเร็จ

สังคมนิยมที่บริหารโดยรัฐอ้างว่าอำนาจรัฐสามารถกลายเป็นผู้คุ้มครองดูแลการดำรงอยู่ได้ การเข้าไปแทรกแซงในชีวิตของสังคมโดยสร้างหลักประกันให้กับการลงทุน, การจัดการเรื่องการทำงาน และการขยายโอกาสด้านสวัสดิการทำให้รัฐมีแนวโน้มที่จะอ้างว่าตนเองเป็นผู้รอบรู้ในปัญหาเรื่องความจำเป็นและความต้องการ มองย้อนหลังกลับไป ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยว่าการทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจอย่างเห็นได้ชัดของบรรดาผู้ที่รับผิดชอบกลไกของรัฐบาลนั้น

ก็เป็นผลกระทบอันหนึ่งที่ไม่ได้คาดคิดกันมาก่อน —ซึ่งเป็นความระแวงสงสัยอย่างฝังจิตฝังใจเกี่ยวกับความชำนาญ และความตกต่ำโดยทั่วไปในด้านความชอบธรรมของ ‘สังคมนิยม’ (Held 1989: chs. 5-6) หลายคนต่างก็พากันอ้างว่าสังคมนิยมหมายถึง ระบบราชการ, การเฝ้าตรวจ (surveillance), ความล่าช้า และการควบคุมของรัฐ —ซึ่งมิใช่จะปรากฏให้เห็นในฝ่ายขวาใหม่ (the New Right) [และในภาพลักษณ์โดยเฉพาะของสื่อมวลชนของสหภาพโซเวียต] เท่านั้น ทว่ายังเกิดขึ้นกับผู้เข้าไปสัมผัสกับบางหน่วยงานของรัฐสวัสดิการ (welfare state) ของตะวันตกเป็นประจำทุกวัน เช่น หน่วยงานประกันสังคม, หน่วยงานด้านสังคม, หน่วยงานการเคหะ และผู้วางนโยบายเมือง

กล่าวโดยสรุป ‘วิกฤตของสังคมนิยม’ (the crisis of socialism) [ทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติ] มีอะไรที่มากกว่า ‘วิกฤตของลัทธิสตาลิน’ (the crisis of Stalinism) ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนิยมและประชาธิปไตยจะต้องถูกนำขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งใหม่ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยมและภาวะสมัยใหม่ เชื่อกันว่าจริง ๆ แล้วน่าจะมีเหตุผลทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติสำหรับการตั้งข้อสงสัยกับองค์ประกอบบางอย่างของโครงการสังคมนิยมแบบดั้งเดิม (traditional socialist project)

จากภาวะสมัยใหม่ (modernity) สู่ภาวะหลังสมัยใหม่ (post-modernity)?

สำหรับ Fukuyama นั้น ลักษณะของภาวะสมัยใหม่ก็คือชัยชนะของมโนทัศน์ทางการเมืองที่โดดเด่นอันหนึ่ง —นั่นก็คือ เสรีนิยม (liberalism) ‘ภาวะสมัยใหม่’ (modernity) ก็คือการปรับเปลี่ยนรูปร่างใหม่ (re-shaping) ของโลกตามหลักการของเสรีนิยม สำหรับ Callinicos ภาวะสมัยใหม่เป็นภาวะสมัยใหม่แบบทุนนิยม ลักษณะทุนนิยมของสังคมนิยมและรัฐแบบใหม่นี้เองที่ทำให้สังคมนิยมและรัฐมีลักษณะโดดเด่นขึ้นมา ส่วน Anthony Giddens เป็นคนหนึ่งในบรรดาผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับสมการ modernity = liberalism หรือ modernity = capitalism แม้ว่า Giddens จะนำเอาความคิดของมาร์กซ์มาใช้อย่างมาก

เมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ แล้ว ทว่าเขากลับนำมันมาใช้ในลักษณะวิพากษ์ โดยเน้นลักษณะหลายมิติ (multi-dimensional) ของภาวะสมัยใหม่, แบบแผนเชิงสาเหตุ (causal) ที่ซับซ้อนและตรรกะเชิงสถาบันของภาวะสมัยใหม่ และคุณลักษณะที่อาจเกิดขึ้นได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางสังคม

ในทฤษฎีของ Giddens ภาวะสมัยใหม่มีมิติที่เกี่ยวกับสถาบันที่สำคัญ อยู่ 4 มิติ ได้แก่ 1) ทุนนิยม (capitalism) —ซึ่งเป็นระบบของการผลิตสินค้า (commodity) เพื่อตลาด โดยที่ในระบบนี้แรงงานรับจ้าง (wage labor) ก็เป็นสินค้าชนิดหนึ่งด้วย 2) อุตสาหกรรมนิยม (industrialism) —ซึ่งเป็นการนำเอาแหล่งที่มาของพลังงานที่ไม่มีชีวิตมาใช้เป็นเทคนิคการผลิต ในฐานะเป็นสื่อกลางพื้นฐานสำหรับการแปรสภาพธรรมชาติ 3) อำนาจบริหาร (administrative power) ที่ประสานงานกันทำหน้าที่เฝ้าตรวจ (การควบคุมสารสนเทศและการเฝ้าจับตาดูกิจกรรมของประชาชนที่ถูกปกครองโดยรัฐและองค์กรอื่น ๆ) และ 4) อำนาจทางทหาร (military power) —ซึ่งก็คือการรวมศูนย์วิธีการใช้ความรุนแรงเอาไว้ในกำมือของรัฐ มิติทางสถาบันทั้ง 4 มิตินี้ มีความสำคัญไม่มากไม่น้อยไปกว่ากัน ทั้งนี้เพราะรูปแบบและตรรกะของแต่ละมิติมีความแตกต่างอย่างมากจากมิติอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น พัฒนาการและพลวัตของอำนาจทางทหารและการสงคราม (warfare) ย่อมมีผลกระทบต่อรูปร่างและโครงสร้างของพัฒนาการของทุนนิยมที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการก่อตัวทางชนชั้นและความขัดแย้งทางชนชั้น และช่วยให้เกิดระบบอำนาจใหม่ขึ้นกับทุน [ซึ่งหมายถึงระบบรัฐ-ชาติสมัยใหม่นั้นเอง] ดังนั้น การก่อตัวของระบบรัฐ-ชาติ และพลวัตของความมั่นคง (และความไม่มั่นคง) ระหว่างประเทศจึงไม่สามารถที่จะถูกทำความเข้าใจได้อย่างง่าย ๆ โดยแค่เพียงอ้างถึงตรรกะและพลวัตของทุนนิยมเท่านั้น (Giddens 1990a) ในความคิดของ Giddens นั้น แต่ละมิติของมิติทางสถาบันทั้ง 4 มิติทำให้เกิดชุดของกระบวนการและแบบแผนที่เป็นสาเหตุอันเด่นชัดขึ้นมาชุดหนึ่ง อย่างไรก็ตาม Giddens เชื่อว่าถ้านำมันมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันแล้ว ก็จะทำให้ได้กรอบสำหรับการทำความเข้าใจลักษณะสำคัญบางอย่าง, พัฒนาการ และความตึงเครียดในสังคมสมัยใหม่ได้

Giddens เชื่อว่า การวิเคราะห์ของมาร์กซ์ในเรื่องกลไกของการผลิต

และการแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยม รวมทั้งการหาความหมายในเชิงวิพากษ์ของรูปแบบของการครอบงำและการกดขี่ทางชนชั้น ยังคงมีความสำคัญอยู่ในปัจจุบัน กระนั้น Giddens ก็แย้งว่า มีช่องโหว่รูบ่อเรื่อในความคิดของมาร์กซ์และในมาร์กซิสม์ ไม่ว่าความคิดของมาร์กซ์จะมีความสำคัญสักเพียงใดก็ตาม ซึ่งก็หมายความว่าความไม่สามารรถถูกทำให้ทันสมัยขึ้นหรือถูกแก้ไขได้อย่างง่าย ๆ เลย ช่องโหว่เหล่านี้เกี่ยวข้องกับมิติที่แตกต่างกันของภาวะสมัยใหม่ และรวมถึงการไม่ได้ให้อรรถาธิบายเรื่องของอำนาจ โดยเฉพาะอำนาจทางทหาร และการใช้ความรุนแรงโดยปัจเจกชน, กลุ่มต่าง ๆ และรัฐ นี่เองที่ทำให้มาร์กซิสม์มีข้อจำกัดในการนำมาใช้วิเคราะห์อำนาจบริหารและการตกผลึกของมันในรัฐ-ชาติ รวมทั้งแหล่งที่มาและรูปแบบของความขัดแย้งที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับชนชั้น

ตามความคิดของ Giddens มิติเชิงสถาบันที่ซับซ้อนแต่ละมิติของภาวะสมัยใหม่ควรจะต้องถูกทำความเข้าใจในฐานะเป็นปริณิทนของการแข่งขันหรือความขัดแย้ง ชนชั้นกรรมกรหรือขบวนการแรงงานมักจะเป็นรูปแบบอันหนึ่งของการตอบโต้ของกลุ่มที่มีต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ถูกจุดชนวนโดยสภาวะการณ์ของสมัยใหม่ โดยการโยกทุนนิยมให้เข้ากับภาวะสมัยใหม่ และการต่อสู้ของชนชั้นกรรมกรให้เข้ากับผลประโยชน์ที่ก้าวหน้าและไม่มีฝักใฝ่ฝ่าย [เช่น การทำให้จุดยืนของขบวนการแรงงานกลายเป็นจุดยืนทั่วไปและเป็นสากล] ทำให้มาร์กซ์ไม่สามารถทำความเข้าใจเรื่องสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การที่มีรูปแบบอื่น ๆ ของการเมืองซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้จากมุมมองของชนชั้น แต่เพียงอย่างเดียว และประการที่สอง คือ การอธิบายภาวะสมัยใหม่ในเชิง วิพากษ์ จะต้องให้ครอบคลุมมุมมองที่กว้างไกลมากกว่าผลประโยชน์ของแรงงาน ถ้าหากต้องการจะอ้างว่ามันแสดงให้เห็นถึง 'ระเบียบสังคมที่มีความเป็นมนุษย์และยุติธรรม' (Giddens 1990b)

Giddens ได้สำรวจความเกี่ยวข้องกันระหว่างมิติหลัก ๆ ของภาวะสมัยใหม่ทั้ง 4 มิติ และขบวนการทางสังคม (social movements) ซึ่งเกิดขึ้นจากมิติต่างกล่าวและเป็นตัวกระทำที่แข่งขันในการก่อตัวขึ้นมาใหม่ (re-formation) ของมัน ถ้ากระบวนการแรงงานปรากฏตัวขึ้นมาในฐานะเป็นผลผลิตของ และเป็นการตอบโต้ต่อ สัญญาแรงงานแบบทุนนิยม ขบวนการลั-

แวดล้อมก็สามารถถูกมองได้ว่าเป็นผลผลิตของ และเป็นการท้าทายที่มีต่อการเสื่อมสลายของระบบนิเวศที่เกิดขึ้นหลังจากการตื่นตัวของอุตสาหกรรมนิยมตำแหน่งแห่งที่ของขบวนการสิทธิของพลเมืองและของมนุษยชนก็คือ ระบบของอำนาจที่ไร้ความรับผิดชอบ ขณะที่ขบวนการสันติภาพก็เป็นผลผลิตของ และเป็นพลังหลักที่ต่อต้านโครงสร้างของอำนาจทางทหารในปัจจุบัน การนำเอา 'วิสัยทัศน์ที่เป็นทางเลือก' (alternative visions) ของขบวนการเหล่านี้มาใช้ในการวิเคราะห์ความเป็นไปได้เชิงโครงสร้างของการเปลี่ยนผ่าน (transition) ที่เกิดขึ้นมาจากสถาบันต่าง ๆ ของภาวะสมัยใหม่ [ซึ่งเป็นมุมมองที่ Giddens เรียกว่า 'ลัทธินิยมแบบยูโทเปีย' (utopian realism)] นำไปสู่การสร้างมโนทัศน์ขึ้นมาใหม่ (reconceptualization) ของสิ่งที่อาจจะเป็น 'การพ้นภาวะสมัยใหม่' (beyond modernity) แผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกลุ่มและขบวนการของภาวะสมัยใหม่เข้ากับโครงการในอนาคตและองค์ประกอบเชิงสถาบันของระเบียบยุค 'หลังสมัยใหม่' ('post-modern' order)

แผนภาพที่ 1

From modernity to post-modernity: Giddens's scheme

[โครงสร้างนี้มาจากกรอบความคิดของ Giddens (1990a)]

Giddens ยอมรับว่าการพิจารณาตรวจสอบ 'สังคมนิยม' (socialism) กันใหม่ภายหลังการปฏิวัติปี 1989-1990 หมายความว่าถึงการสำรวจระเบียบทางสถาบันอันเป็นทางเลือกของแต่ละมิติหลัก ๆ ของภาวะสมัยใหม่ การสำรวจดัง

กล่าวเท่านั้นที่สามารถนำพาพวกเราให้ 'ข้ามพ้นภาวะสมัยใหม่' เพื่อไปสู่การที่เราสามารถมองเห็นภาพของระเบียบยุคหลังสมัยใหม่ได้ ระเบียบดังกล่าวมีลักษณะที่ยากเกินกว่าจะจินตนาการได้ และมีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะรับรู้มันได้ด้วยวิธีคิดแบบสังคมนิยมหรือแบบยูโทเปียที่มีมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตาม ขบวนการทางสังคมที่มีทิศทางมุ่งสู่อนาคต (future-oriented) และการทำความเข้าใจพลวัตทางสถาบันของภาวะสมัยใหม่ เป็นกุญแจไขไปสู่ความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ขณะที่ระเบียบยุคหลังสมัยใหม่จะมีความซับซ้อนเชิงสถาบันมากขึ้นนั้น มันก็จะแสดงให้เห็นถึงขบวนการที่ก้าวพ้นภาวะสมัยใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับมิติทั้ง 4 แต่ละมิติที่ได้กล่าวมาแล้ว การขยายตัวของทุนนิยมอย่างไร้การกำหนดกฎระเบียบเป็นทางเลือกที่ใช้การไม่ได้แล้วในสภาพการณ์ปัจจุบัน เช่นเดียวกับการคงอยู่ต่อไปของสังคมที่เป็นสังคมนิยมโดยรัฐ ถ้าสังคมนิยมหมายถึงการผลิตภายใต้การวางแผนอย่างเคร่งครัดซึ่งได้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรขึ้นมาก่อนภายในรัฐ-ชาติแล้วละก็ เราคงจะเห็นได้ว่ามันไม่สามารถทำงานได้อีกต่อไป นี่ก็จะเป็นเช่นเดียวกับการสะสมทุนอย่าง 'ไม่มีห้ามล้อ' ในระบบทุนนิยม ทั้งนี้มันไม่สามารถจะอยู่อย่างคงกะพันได้เมื่อคำนึงถึงเรื่องทรัพยากร และช่องว่างขนาดมหึมาของโอกาสในชีวิตที่เกิดขึ้นกับกลุ่มและภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมีราคาค่าแรงเป็นชีวิตมนุษย์จนแทบจะไม่มีใครเลยที่จะยอมรับมันได้ [จำนวนประชาชนที่เสียชีวิตเพราะอาหารไร้คุณภาพในแต่ละปีมีมากพอ ๆ กับที่เกิดจากการทิ้งลูกกระเบิดที่ยีโรซิมาก ๆ 3 ปี ทว่าไม่ได้เป็นเพราะการผลิตอาหารไม่เพียงพอในระดับโลกเลย] (Bennett & George 1987) ในทางตรงข้าม Giddens กลับออกมาปกป้องความเป็นไปได้ของระเบียบตลาดที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ ซึ่งจะปรากฏให้เห็นได้ในระบบเศรษฐกิจยุค 'หลังการขาดแคลน' (post-scarcity) โดยที่ในระบบดังกล่าวนี้ สังคมที่พัฒนาแล้วจะดำเนินการปรับเปลี่ยนที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและรูปแบบของชีวิตของตนเพื่อนำไปช่วยเหลือยุดุประเทศประหมังโลกด้อยพัฒนาให้มั่งมีศรีสุขขึ้นมามีให้ได้

ในทางกลับกัน พัฒนาการดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับระเบียบการเมืองที่สอดประสานกันมากยิ่งขึ้นทั่วโลกใบนี้ และนี่เองที่ตัว Giddens เองก็เชื่อว่าสามารถไต่ล่อออกมาให้เห็นได้ แนวโน้มไปสู่โลกาภิวัตน์มากขึ้นนี้กำลังบีบบังคับ

ให้รัฐต่าง ๆ ต้องร่วมมือกันมากยิ่งขึ้น [แม้ว่าจะอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกัน] ขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มขยายพื้นที่ 'ข้างล่าง' ของระดับรัฐ-ชาติ เพื่อให้การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยมีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แนวโน้มเหล่านี้จะเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาก็ได้ก็ต่อเมื่อมันถูกเชื่อมโยงเข้ากับการแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในปริบทของอำนาจทางทหาร และ Giddens ก็เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีทางเป็นไปได้ ในปัจจุบัน แทบจะไม่มีรัฐใดเลยที่จะได้รับสิ่งต่าง ๆ จากการขยายดินแดนอย่างยืนยาวถาวร ท่ามกลางการเผชิญหน้ากับอำนาจทำลายล้างของเทคโนโลยีทางการทหารและความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันของ 'ประชาชน' และดินแดน

ประการสุดท้าย Giddens เชื่อว่าขณะที่แนวโน้มของการทำลายล้างบางอย่างในระบบนิเวศของโลกอาจจะดำรงอยู่ต่อไปจนยากที่จะยับยั้งได้ แต่มันก็มีกรณีที่เกิดแนวโน้มในเชิงต่อต้านที่เห็นได้ชัดขึ้นมามากด้วย —ซึ่งแนวโน้มอันหลังนี้อาจจะได้รับการพิทักษ์ปกป้องโดยความซับซ้อนเชิงสถาบันของระเบียบยุคหลังภาวะสมัยใหม่ แม้ว่าเราไม่สามารถ 'หักทัก' ได้ว่า เหตุการณ์โลกกำลังจะเคลื่อนตัวไปในทิศทางที่ถูกกำหนดให้โดย 'ข้อพิจารณาแบบยูโทเปีย' (utopian considerations) อันหลากหลายเหล่านี้ ทว่า Giddens ก็ยังเชื่อว่า 'การโต้แย้งถกเถียงทั้งหมด ซึ่งล้วนนำเสนอ...อนาคตที่เป็นไปได้ทั้งหลาย รวมทั้งอนาคตที่กล่าวมานี้ โดยธรรมชาติของมันแล้วสามารถสร้างผลกระทบบางอย่างได้แน่นอน' (Giddens 1990a) อรรถาธิบายเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับภาวะสมัยใหม่ ยังคงเป็นโครงการที่จำเป็นอย่างยิ่ง

วิพากษ์

จุดเน้นของ Giddens ในเรื่องลักษณะหลายมิติ (multi-dimensional) ของภาวะสมัยใหม่และแบบแผนที่เด่นชัดและซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของภาวะสมัยใหม่นี้ มีข้อได้เปรียบมากกว่าทฤษฎีอื่น ๆ ที่ละเลยหรือลดทอนความสำคัญของสถาบันหลักบางอย่าง (เช่น อำนาจทางทหาร) อันเนื่องมาจากการเน้นที่คับแคบในเรื่องชุดของคำอธิบายเพียงชุดเดียว (เช่น การ

ต่อสู่ทางชนชั้น) หรือเป็นเพราะไม่สามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์บางอย่างได้ (เช่น รูปแบบของอำนาจทางเศรษฐกิจ) ซึ่งเกิดขึ้นในแนวคิดเหล่านั้น (เช่น ความสัมพันธ์กันในเชิงตลาด) และในที่สุดก็นำไปสู่การละเลยปัญหาสำคัญ ๆ (เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพทางเศรษฐกิจและเสรีภาพทางการเมือง) ทำนองเดียวกัน ทรรศนะของ Giddens เกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระหว่างรัฐและสังคม และการร้อยรัดเข้าด้วยกันของชาติและระหว่างชาติซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปร่างหน้าตาของยุคใหม่ ก็มีข้อได้เปรียบเหนือมุมมองที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่โดดเด่นส่วนใหญ่ในศตวรรษที่ 19 และ 20 ซึ่งมุมมองเหล่านี้มักจะทักท้วงเอาไว้ว่ารากเหง้าของการเปลี่ยนแปลงของสังคมปรากฏอยู่ในกระบวนการที่อยู่ภายในสังคมนั้น ๆ —ในโครงสร้างอำนาจ (เสรีนิยม) หรือความสัมพันธ์ทางการผลิต (มาร์กซิสต์) ยิ่งกว่านั้น ความพยายามของ Giddens ที่จะพูดถึง 'ด้านที่อยู่ไกลออกไป' (far side) ของภาวะสมัยใหม่ที่ปรากฏให้เห็นพร้อม ๆ กับแกนหลักของสถาบันจำนวนหนึ่ง นับได้ว่าเป็นการให้มุมมองที่สำคัญในการพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นอิสระและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ของรูปแบบต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และในที่สุดแล้วก็สามารถมองเห็นจุดอ่อนของตัวแบบการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ส่วนใหญ่ [เช่น ตัวแบบที่มีพื้นฐานอยู่บนการเมืองหรือเศรษฐกิจ, บนปัจจัยเชิงโครงสร้างหรือกระบวนการทางสังคม, ในระดับท้องถิ่นหรือระดับโลก]

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าแปลกอีกเช่นกันที่มีมติเชิงสถาบันและปริณทลของกิจกรรมบางอย่างไม่ได้เข้ามามีบทบาทในโครงการ (scheme) ของ Giddens เลย —เช่น กฎหมาย, วัฒนธรรม และการแบ่งแยกระหว่าง 'สาธารณะ' (public) และ 'ส่วนตัว' (private) ออกจากกัน ประเด็นหลังนี้บางทีอาจจะจะเป็นลักษณะที่โดดเด่นอันหนึ่งของภาวะสมัยใหม่ การละเลยสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการครอบคลุมของอรรถาธิบายของ Giddens และเกี่ยวกับความสามารถในการชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงหลัก ๆ บางอย่างที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมือง [เช่น แบบแผนและรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปของกฎหมายมหาชน, การแปรสภาพเอกลักษณ์ของชาติและของวัฒนธรรม ตลอดจนการพลิกผันในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศและความเป็นพลเมือง, การมี

ส่วนร่วมในการเมือง และสวัสดิการสังคม]

ทำนองเดียวกัน ขบวนการทางสังคมอีกหลายขบวนการ [นับตั้งแต่กลุ่ม ศาสนาเรื่อยไปจนถึงนักเคลื่อนไหวเฟมินิสต์] ก็ไม่ได้เข้ามามีบทบาทในโครงการ ของ Giddens เลย นี่ก็แสดงให้เห็นอีกเช่นกันว่ากรอบความคิดของเขาอาจจะ ไม่เพียงพอในการที่จะนำไปใช้ 'ต่อรอง' กับปัญหาเร่งด่วนสำคัญ ๆ บาง ประการในวัฒนธรรมและการเมืองในปัจจุบัน อันที่จริง การไม่เปิดโอกาสให้มี พื้นที่สำหรับขบวนการเหล่านี้ คงจะมาจากความเข้าใจผิดของ Giddens ที่มอง ว่าขบวนการเหล่านี้ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของภาวะสมัยใหม่และพลวัตของภาวะ สมัยใหม่นั้นเอง นอกจากนั้น รูปแบบของความสัมพันธ์ที่ Giddens ชี้ให้เห็น ระหว่างขบวนการทางสังคมที่สำคัญ ๆ และกลุ่มสถาบัน ก็ไม่ได้มีความชัดเจน แต่อย่างใด ขบวนการต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงทิศทางตลอดเวลา [จากประเด็น เรื่องของประชาชนไปสู่ประเด็นทางการเมืองและสังคมที่กว้างกว่า] และตำแหน่ง แห่งที่ในเชิงสถาบันของมันที่แตกต่างกันไปในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ [เศรษฐกิจ, ชุมชนทางการเมือง, ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น] ไม่สามารถเข้ากันได้กับแผนที่ทาง ความคิดซึ่งจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสถาบันและกลุ่มทางสังคมเอาไว้ อย่างตายตัวหรือไร้พลวัต (Held 1989: ch.7)

ขณะที่ Giddens เน้นความสำคัญของและให้น้ำหนักกับความเป็น สาเหตุของมิติเชิงสถาบัน โดยเฉพาะที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ข้อเสนอของ เขามีความกำกวมในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาที่สำคัญบางประการ หมายความว่าความซับซ้อนของการจัดแบ่งประเภททำให้ไม่สามารถอธิบายประเด็นปัญหา สำคัญ ๆ ได้อย่างครอบคลุมและแน่นอน เช่น ไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน นอนว่า รัฐบาลสมัยใหม่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้อย่างไรและใน ระดับใด ท่าทีของ Giddens แกว่งไปแกว่งมาระหว่างการมองรัฐในฐานะเป็น 'รัฐทุนนิยม' (capitalist state) และในฐานะเป็น 'ระบบอำนาจ' (power system) ในและของตัวมันเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่า 'การให้ความสำคัญ เชิงสัมพัทธ์ของชนชั้น vs ความขัดแย้งและเศรษฐกิจที่ไม่ใช่ชนชั้น vs อำนาจ ทางการเมือง ในการวิเคราะห์รัฐ-ชาติที่เป็นทุนนิยมของ Giddens ยังคงมี ความแน่นอนอยู่' (ดู Jessop 1989 และ Held & Thompson, eds. 1989:

122) นัยสำคัญของความกำกวมนี้มีความสำคัญเนื่องจากถ้าหากลักษณะที่ไม่ได้เป็นทุนนิยมของรัฐสมัยใหม่ไม่ได้ถูกแบ่งแยกออกมาต่างหากแล้ว ในด้านหนึ่งนั้นเราก็ไม่สามารถที่จะเข้าใจองค์ประกอบที่สำคัญอีกหลายอันของการเมืองยุคใหม่ (modern politics) ซึ่งโดยหลักการแล้วก็คือความสำคัญของโครงสร้างอำนาจสาธารณะที่ 'ไม่ใช่ตัวบุคคล' (impersonal), รูปแบบของรัฐธรรมนูญ, ความหลากหลายของศูนย์อำนาจภายในและภายนอกรัฐ และในอีกด้านหนึ่งนั้นปัจจัยที่สำคัญหลายประการที่เกี่ยวข้องในการกำหนดพลวัตและรูปแบบของรัฐที่มีอยู่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของรัฐ, กับลักษณะเชิงโครงสร้างของระบบการเมืองระหว่างประเทศ และกับปัญหาด้านความมั่นคงที่เผชิญหน้ารัฐสมัยใหม่อยู่ ซึ่งล้วนเป็นแรงกดดันให้รัฐต้องเตรียมทำสงครามเพื่อเป็นหลักประกันให้กับสันติสุข และถ้าหากปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำมาพิจารณากันอย่างเพียงพอแล้วละก็ ยังเป็นที่น่าสงสัยกันอยู่ว่า 'ด้านที่อยู่อีกไกลออกไป' (far side) ของภาวะสมัยใหม่จะสามารถถูกรับรู้ได้อย่างถูกต้องหรือไม่

ประการสุดท้าย ความน่าเชื่อถือของการสร้างมโนทัศน์ของ Giddens เกี่ยวกับระเบียบสังคมในยุค post-modern ได้ถูกทำให้ลดน้อยลงไปเนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้น 3 ประการคือ ประการแรก มันไม่สามารถเป็นทฤษฎีการเมืองที่สร้างความหมายอย่างเป็นระบบให้กับ 'ความดีทางการเมือง' (the political good) ที่สัมพันธ์กับสถาบันที่เกี่ยวข้องและปัญหาต่าง ๆ ที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ การสร้างมโนทัศน์ของ Giddens ในเรื่อง 'ระเบียบสังคมที่มีมนุษยธรรมและยุติธรรม', 'การเข้าไปเกี่ยวข้องร่วมกันกับทรัพยากรของโลกที่ถูกนำมาใช้' และ 'ระบบเศรษฐกิจยุคหลังขาดแคลน (post-scarcity)' ยังไม่เป็นที่ชัดเจนเพียงพอ ประการที่สอง ข้อกำหนดให้ดำเนินการในเชิงสถาบันที่ Giddens ผลักดันให้มีขึ้นนั้น จะต้องได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น เพราะความสัมพันธ์ของกลุ่มสถาบันที่มีซึ่งกันและกันนั้นไม่ได้อยู่ในระดับที่จะเป็นทฤษฎีได้ และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็เป็นการยากที่จะทราบได้ว่าตรรกะเชิงสถาบันอาจจะเข้ามาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันได้อย่างไร และประการสุดท้าย สถาบันใดและองค์กรใดที่อาจจะเสนอเส้นทางให้เดินจากภาวะสมัยใหม่ไปสู่ 'ด้านที่ไกลออกไป' ของมัน —ซึ่งเป็นเรื่องของชั้น

ตอนการเปลี่ยนผ่านทั้งหมด— นั้น ยังคงไม่มีการพูดถึง ทว่ามันก็ไม่ควรจะเกิดขึ้นถ้าหาก ‘ยูโทเปีย’ ยังไม่เป็นจริงเป็นจังขึ้นมา

ปัญหาเรื่อง ‘ความดีทางการเมือง’ (the political good)

การปฏิวัติในยุโรปตะวันออกเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์อย่างไม่มีข้อสงสัย การล่มสลายของจักรวรรดิโซเวียตและการถล่มของคอมมิวนิสต์ทั่วยุโรปไม่ได้เป็นแค่เพียงเหตุการณ์สำคัญของศตวรรษที่ 20 เท่านั้น ทว่าน่าจะเป็นของประวัติศาสตร์ยุคใหม่ด้วย กระแสการเปลี่ยนแปลงระลอกแล้วระลอกเล่าได้แผ่เข้าไปสู่สถาบันการเมืองและความเชื่อที่มีมาแต่เดิมทั่วโลก

การตีความการปฏิวัติอันหลากหลายและผลกระทบของการปฏิวัติที่มีต่อโลกปัจจุบัน อย่างน้อยที่สุดก็สะท้อนให้เห็นสิ่งหนึ่ง นั่นก็คือ ประวัติศาสตร์ยังไม่ถึงกาลอวสาน และอุดมการณ์ยังไม่อาสัญ เสรีนิยมและมาร์กซิสม์ซึ่งเป็นอุดมการณ์อันโดดเด่นที่มีรากเหง้าย้อนกลับไปได้ถึงช่วงการก่อตัวของภาวะสมัยใหม่นั้น ยังคงมีชีวิตและกระโดดโลดเต้นอยู่ แม้ว่าเสรีนิยมจะโดดเด่นมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทว่ามาร์กซิสม์ก็ไม่ถึงกลับสิ้นเรี่ยวแรงแต่อย่างใด

การอธิบายใหม่ ๆ เกี่ยวกับความซับซ้อนของภาวะสมัยใหม่ได้ถูกทำให้ลึกซึ้งมากขึ้นจนทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถจัดปัดเป่าข้อจำกัดบางประการของความคิดทางการเมืองและสังคมในยุคแรก ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม อรรถาธิบายใหม่ ๆ เหล่านี้ดังเช่นทฤษฎะที่มีต่อโลกสมัยใหม่ที่มีหลายมิติของ Giddens ซึ่งได้ยกตัวอย่างมาให้เห็นในบทความชิ้นนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ขึ้นมาด้วยเช่นกัน และปัญหาเหล่านี้ยังไม่ได้รับการขานไขจนเป็นที่น่าพอใจแต่อย่างใด

หนึ่งในบรรดาปัญหาเหล่านี้ก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับความหมายของ ‘ความดีทางการเมือง’ หรือเกี่ยวกับการที่เราจะสามารถนิยาม ‘ชีวิตที่ดี’ (the good life) ในการเมืองปัจจุบันได้อย่างไร นี่เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบางสิ่งบางอย่างที่ Fukuyama, Callinicos และ Giddens ต้องการพูดถึง (ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม) และช่วยเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วใน

ตอนแรกเกี่ยวกับข้อเสนอของทั้งสามคนนี้

สำหรับ Fukuyama ชีวิตที่ดีเกิดจากการหล่อหลอมโลกสมัยใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ ด้วยหลักการเสรีนิยม ชีวิตทางการเมืองซึ่งไม่ต่างไปจากชีวิตทางเศรษฐกิจเป็น [หรือควรจะเป็น] เรื่องของเสรีภาพและความคิดริเริ่มของปัจเจกบุคคล ยิ่งมันใกล้เคียงกับสภาพเช่นนี้มากเท่าไร มันก็สามารถถูกนำมาอ้างได้อย่างชอบธรรมมากยิ่งขึ้นว่าความดีทางการเมืองได้บรรลุถึงแล้ว อันที่จริงปัจเจกบุคคลเท่านั้นที่ศักดิ์สิทธิ์, มีเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน ในระดับที่เขา/หล่อนสามารถดำเนินการให้บรรลุหรือพยายามที่จะทำให้เป้าหมายที่ตนได้เลือกขึ้นมาเองและผลประโยชน์ของตนเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้ ความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกันสามารถดำรงอยู่ได้ในบรรดาปัจเจกบุคคล การได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพบางอย่างได้รับการเคารพ และพลเมืองทุกคนถูกปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน ต่อหน้ากฎหมาย ฐานคตินี้จะต้องไปด้วยกันได้กับการสร้างและปกป้องโลกซึ่งปัจเจกบุคคล 'ที่มีเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน' สามารถสร้างความก้าวหน้าให้กับตนเอง โดยมีอุปสรรคทางการเมืองน้อยที่สุด —ไม่ว่าจะเป็นโลกตะวันตกหรือโลกตะวันออก, เหนือ หรือใต้

ในทางตรงข้าม Callinicos และบรรดามาร์กซิสต์คลาสสิกจะออกมาปกป้องความน่าฟังปรารถนาของเป้าหมายและวิธีการของสังคมนิยมอย่างสำหรับนักคิดเหล่านี้ การนำเอาความเสมอภาคและเสรีภาพมาพิจารณากันอย่างจริงจัง ย่อมเป็นการท้าทายทรรศนะที่ว่าคุณค่าเหล่านี้สามารถบรรลุได้โดยปัจเจกบุคคลที่ถูกปล่อยให้อยู่กับเครื่องมือที่พวกตนมีอยู่แล้วในระบบเศรษฐกิจ 'ตลาดเสรี' และในรัฐที่มีบทบาทน้อยมากหรือมีบทบาทจำกัด ความเสมอภาค, เสรีภาพ และความยุติธรรม [ซึ่งคนพวกนี้ยอมรับว่าเป็น 'จินตภาพอันยิ่งใหญ่'] ไม่สามารถบรรลุถึงได้ในโลกที่ถูกครอบงำโดยกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชนและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทว่าจินตภาพเหล่านี้สามารถเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้ก็แต่โดยการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักประกันว่าปัจจัยการผลิตจะต้องตกเป็นของสังคม (socialization of the forces of production) —เช่น การถือครองร่วมกัน และกระบวนการที่ช่วยในการควบคุมของสังคมเฉพาะประเด็นหลังนี้เท่านั้นที่สามารถเป็นหลักประกันได้อย่างดีที่สุดว่า

‘พัฒนาการที่เสรีของแต่ละคน’ ไปด้วยกันได้กับ ‘พัฒนาการที่เสรีของทุกคนทั้งหมด’

แม้ว่าการปฏิวัติของยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกจะทำให้ประชาธิปไตยก้าวออกมาอยู่นอกรอบหน้าของการเมืองทั่วทุกภูมิภาคของโลก ความน่าสนใจและลักษณะของประชาธิปไตยโดยตัวของมันเองนั้นยังคงได้รับการพิจารณาไม่เพียงพอจากทั้ง Fukuyama และ Callinicos ในงานเขียนของ Fukuyama ประชาธิปไตยถูกบดบังโดยการยืนยันในหลักการทางการเมือง, เศรษฐกิจ และจริยธรรมของปัจเจกบุคคล คำถามและปัญหาของความรับผิดชอบแบบประชาธิปไตยอย่างน้อยที่สุดก็มีความสำคัญรองลงมาจากความจำเป็นของเสรีภาพของปัจเจกบุคคลภายใต้กฎระเบียบทางการเมือง ส่วนในงานเขียนของ Callinicos นั้น การพูดถึงโมโนทัศน์ต่าง ๆ เช่น ชนชั้น, ความขัดแย้งทางชนชั้น และการผลิตได้เข้ามาแทนที่การวิเคราะห์ประชาธิปไตยอย่างลึกซึ้ง ส่วนการสร้างโมโนทัศน์ของความคิดทางการเมืองก็มีจุดอ่อนบางประการเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว Giddens มิได้เพียงแต่จะไม่สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองขึ้นมาเท่านั้น ทว่าจุดยืนของเขาก็ไม่ได้นำเสนออรรถาธิบายใด ๆ เกี่ยวกับความหมายของประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันเลย นอกจากความซับซ้อนในความคิดของ Giddens แล้ว ทฤษฎีของเขาในเรื่องระเบียบยุคหลังภาวะสมัยใหม่ (post-modern order) ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่ความจำเป็นในการสร้างระบบเศรษฐกิจยุคหลังการขาดแคลน (post-scarcity economic system), เทคโนโลยีที่มีความเป็นมนุษย์ (humanized technology), ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตัดเรื่องการทหารออกไป (demilitarized international relations) และการมีส่วนร่วมที่ขยายวงกว้างมากขึ้น (increased participation) ได้ ‘เดินเลี้ยว’ ปัญหาที่ว่าจะเป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริงด้วยวิธีใดและอย่างไร

ทั้ง ๆ ที่ประชาธิปไตยได้ปรากฏตัวให้เห็นเกือบเต็มไปหมด อีกทั้งยังได้มีการนำเอาประชาธิปไตยมาใช้ทั่วไปในวาทกรรมทางการเมือง (political discourse) และมีการปลูกเร้าให้มันกลายเป็นสิ่งสากลในการปฏิบัติโดยระบบการเมืองต่าง ๆ ในปลายศตวรรษที่ 20 กระนั้น ประชาชนก็ยังไม่เคยมีตำแหน่งแห่งที่อยู่ตรงศูนย์กลางของทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะสมัยใหม่หรือหลัง

สมัยใหม่เลย ประชาธิปไตยฉายแสงแห่งความชอบธรรมสาธตส่องชีวิตทางการเมืองสมัยใหม่ [อย่างเช่น นโยบายและยุทธศาสตร์จะมีความถูกต้องชอบธรรมและเหมาะสมเฉพาะในบริบทที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น] อย่างไรก็ตามประเด็นที่ว่าเงื่อนไขเช่นไรที่จะได้รับการพิจารณาอย่างมีเหตุผลว่าเป็นประชาธิปไตย และเมื่อใดที่เราสามารถอ้างถึงประชาธิปไตยได้อย่างชอบธรรม เหล่านี้ยังคงเป็นเรื่องที่ยังไม่ถูกทำให้กระจ่างชัดแต่อย่างใด ดังนั้น ในส่วนสุดท้ายของบทความชิ้นนี้ จะเป็นการนำเสนอความคิดบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าทำไมประชาธิปไตยจึงมีความสำคัญอย่างมากในช่วงเวลานี้ และอะไรบ้างที่อาจจะเป็นความหมายของประชาธิปไตยในปัจจุบัน การนำประเด็นเหล่านี้มาวิพากษ์กันน่าจะช่วยให้ความหมายของ 'ชีวิตที่ดี' ในการเมืองยุคปัจจุบันกระจ่างชัดขึ้น

ประชาธิปไตย: รัฐ (state) และประชาสังคม (civil society)?

ส่วนหนึ่งของความน่าสนใจของประชาธิปไตยอยู่ที่การปฏิเสธที่จะยอมรับการสร้างมโนทัศน์ใด ๆ เกี่ยวกับความดีทางการเมือง (the political good) นอกจากที่มาจาก 'ประชาชน' (the people) นับตั้งแต่การเดินตามอุดมการณ์ 'อย่ามาเก็บภาษีถ้าไม่ยอมให้มีตัวแทน' (no taxation without representation) ในอังกฤษในศตวรรษที่ 17 เรื่อยมาจนถึงการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเลือกตั้งทั่วไปอย่างแท้จริงในศตวรรษที่ 19 และ 20 บรรดาผู้ที่สนับสนุนให้รัฐบาลรับผิดชอบมากขึ้นได้พยายามหาทางสถาปนาวิธีการที่น่าพึงพอใจในการเลือก, มอบสิทธิอำนาจ และควบคุมการตัดสินใจทางการเมือง ในการปฏิบัติในยุโรปตะวันออก หลักการว่าด้วยการกำหนดชะตากรรมของตนเอง (self-determination) และหลักการว่าด้วยความยินยอม (consent) ต่อการกระทำของรัฐบาลได้ท้าทาย (อีกครั้งหนึ่ง) หลักการว่าด้วยการปกครองโดย 'บุคคลเพียงคนเดียว' ('single-person' rule) หรือในกรณีเฉพาะนี้ก็คือ การปกครองโดย 'พรรคการเมืองพรรคเดียว' ('single-party' rule) ประชาธิปไตยถูกมองว่าเป็นวิธีการในการจำกัดอำนาจของรัฐ และในการใกล้เคียงโครงการของปัจเจกบุคคล

และของกลุ่มที่แข่งขันกัน ยิ่งกว่านั้น ในสภาวะการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นจาก พหุภาวะของเอกลักษณ์, รูปแบบของวัฒนธรรม และผลประโยชน์ ซึ่งแต่ละคน หรือแต่ละฝ่ายเรียกร้องระบอบที่แตกต่างกันนั้น ประชาธิปไตยได้ถูกมองว่าได้ นำเสนอพื้นฐานสำหรับการมีขันติธรรมต่อการประนีประนอมความแตกต่าง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ประชาธิปไตยจึงควรถูกมองว่าเป็นการสร้างมโนทัศน์ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความดีทางการเมือง เนื่องจากมันได้ให้ [อย่างน้อยที่สุดในทาง ทฤษฎี] รูปแบบของการเมืองและชีวิต ซึ่งมีวิถีทางที่เที่ยงธรรมและยุติธรรม ในการประนีประนอมค่านิยมและการโต้แย้งในเรื่องค่านิยม ประชาธิปไตยจึงเป็น 'มหา' หรือ 'อภิมหา' พรรณนาความ ('grand' or 'meta' narrative) เพียง อันเดียวเท่านั้นที่สามารถกำหนดกรอบและขอบเขตให้กับ 'การเล่าเรื่อง/การ พรรณนาความ' (narratives) อื่นอื่น ๆ ในยุคปัจจุบันได้อย่างชอบธรรม ทว่า ทำไมถึงเป็นเช่นนั้นล่ะ? อะไรคือนัยสำคัญของประชาธิปไตยในยุคที่บางคนคิดว่ามันแสดงให้เห็นถึงอวสานของประวัติศาสตร์ และบางคนคิดว่ามันแสดงให้เห็นถึงความจอมปลอมที่ซ่อนเร้นอยู่ในคราบของรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นอยู่ใน ปัจจุบัน?

จินตภาพของประชาธิปไตยมีความสำคัญเพราะว่ามันไม่ได้เป็นแค่เพียง การสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมอันหนึ่งในบรรดาค่านิยมทั้งหลายเช่น เสรีภาพ (liberty), ความเสมอภาค (equality) และความยุติธรรม (justice) แต่มันยังเป็นค่านิยมเพียงอันเดียวเท่านั้นที่สามารถเชื่อมโยงและไกล่เกลี่ยข้อเรียกร้อง ต่าง ๆ ที่แข่งขันกัน ประชาธิปไตยเป็นเครื่องขึ้นาซึ่งสามารถช่วยทำให้มีพื้นฐาน สำหรับการกำหนดลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์ระหว่างปทัสถานที่แตกต่างกัน ประชาธิปไตยไม่ได้ต้องการให้มีความเห็นพ้องต้องกันในค่านิยมที่มีอยู่หลากหลาย ทว่ามันชี้แนะวิธีการในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมต่าง ๆ ที่มีอยู่และ ปลดปล่อยให้การหาข้อยุติให้กับความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมเหล่านั้นเปิดกว้างสำหรับการเข้ามามีส่วนร่วมในการสนทนาทางการเมือง โดยจะยอมอยู่ก็แต่เฉพาะภายใต้ข้อกำหนดบางอย่างที่ปกป้องคุ้มครองรูปแบบของการสนทนาดังกล่าวเท่านั้น นี่คือองค์ประกอบของประชาธิปไตยที่นำให้ความสนใจ

รูปแบบหรือการสร้างมโนทัศน์ของประชาธิปไตยแบบใดที่ในทางปฏิบัติ

ทำให้เกิดหรือกระตุ้นให้มีการสนทนาทางการเมือง? คำตอบสำหรับปัญหานี้ [ดังที่ได้เสนอเอาไว้แล้ว] ไม่สามารถพบได้ในเสรีนิยมหรือมาร์กซิสต์ ความปรารถนาของเสรีนิยมที่จะสถาปนาความหลากหลายของศูนย์อำนาจและโลกที่มีแต่การเปิดกว้าง, ความหลากหลาย และพหุภาวะ (plurality) นั้น สอดคล้องกับความเป็นจริงของ 'ตลาดเสรี' (free market), โครงสร้างและความจำเป็นของระบบการสะสมทุนของเอกชน ถ้าหากความล้มเหลวของเสรีนิยมอยู่ที่การมองตลาดในฐานะเป็นกลไกในการประสานงานที่ 'ไร้พลัง' อันมีผลทำให้มองข้ามลักษณะที่ปิดเบือนของอำนาจทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับประชาธิปไตยแล้ว ความล้มเหลวของมาร์กซิสต์ก็คงจะอยู่ที่การลดทอนอำนาจทางการเมืองให้มาอยู่ที่อำนาจทางเศรษฐกิจ และนั่นก็เป็นการละเลย [เหมื่อดังเช่นที่นักเสรีนิยมประชาธิปไตยและคนอื่น ๆ ได้ชี้ให้เห็น] อันตรายของอำนาจทางการเมืองที่รวมศูนย์และปัญหาเรื่องความรับผิดชอบทางการเมือง ข้ออ้างของมาร์กซิสต์ที่แสดงให้เห็นถึงพลังของการเมืองที่ก้าวหน้าได้ถูกทำให้พร่ามัวโดยความสัมพันธ์ของสังคมนิยมในทางปฏิบัติ [ในยุโรปตะวันออก] ที่มีกับระบบราชการ, การเฝ้าตรวจ (surveillance), ลำดับชั้นของอำนาจ และการควบคุมโดยรัฐ เมื่อเป็นเช่นนั้น อรรถาธิบายของเสรีนิยมเกี่ยวกับลักษณะของตลาดและอำนาจทางเศรษฐกิจจะต้องถูกปฏิเสธ ขณะที่อรรถาธิบายของมาร์กซิสต์เกี่ยวกับลักษณะของประชาธิปไตยก็จะต้องถูกตั้งคำถามอย่างจริงจังด้วย

เห็นได้ชัดว่าการสร้างมโนทัศน์ของเสรีนิยมและมาร์กซิสต์เกี่ยวกับเป้าหมายของการที่ประชาชนจะต้องมี 'เสรีภาพและความเสมอภาค' ในระเบียบของสังคมนั้น มีลักษณะที่จำกัดมากทีเดียว นักเสรีนิยมอย่าง Fukuyama มองข้ามปัญหาจำนวนมากเกี่ยวกับปริณทลของการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต มาร์กซิสต์อย่าง Callinicos ก็ละเลยประเด็นอย่างเร่งด่วนเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมและข้อจำกัดของรัฐ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับอันตรายของอำนาจทางการเมืองที่รวมศูนย์และปัญหาเรื่องความรับผิดชอบทางการเมือง ขณะที่ Giddens ให้ความสนใจในฐานคติของเสรีนิยมและมาร์กซิสต์ แต่เขาก็ไม่ได้ให้อรรถาธิบายใด ๆ เกี่ยวกับปริณทลทางการเมืองและวัฒนธรรมที่สำคัญบางอย่าง [เช่น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำและการจัดองค์กรระดับ

ครัวเรือน] และผลที่ตามมาส่วนหนึ่งก็คือ ไม่สามารถระบุเงื่อนไขที่สำคัญบางอย่างของการที่ผู้หญิง (และผู้ชาย) เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตสาธารณะ (public life) ทำให้เหล่านี้นำไปสู่การมีเหตุการณ์ที่จำกัดที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นและไม่อาจเป็นที่ยอมรับได้เกี่ยวกับการเมืองและประชาธิปไตย และมันก็เป็นเหตุการณ์ที่เป็นอุปสรรคต่อความต้องการอย่างแท้จริงที่จะทำความเข้าใจในระเบียบของประชาธิปไตย (democratic order)

ประวัติศาสตร์ของการปะทะกันของการตีความเกี่ยวกับประชาธิปไตยตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดตัวแบบพื้นฐานที่แตกต่างกันของประชาธิปไตย 3 ตัวแบบ [ซึ่งจำเป็นต้องถูกนำขึ้นมาพิจารณา] ได้แก่ ตัวแบบแรก คือ ประชาธิปไตยโดยตรงหรือแบบมีส่วนร่วม (direct or participatory democracy) —ซึ่งเป็นระบบของการตัดสินใจในกิจการสาธารณะซึ่งประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง นี่คือรูปแบบ ‘แรกเริ่ม’ ของประชาธิปไตยที่เคยปรากฏให้เห็นในเอเธนส์สมัยโบราณ ตัวแบบที่สอง คือ เสรีนิยมประชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยแบบตัวแทน (liberal or representative democracy) —ซึ่งเป็นระบบของการปกครองที่ประกอบด้วย ‘เจ้าหน้าที่’ ที่มาจากการเลือกตั้ง โดยที่คนเหล่านี้จะเข้ามาทำหน้าที่ ‘แสดงแทน’ ซึ่งผลประโยชน์หรือภาระของพลเมืองภายในกรอบของ ‘การปกครองโดยกฎหมาย’ ประชาธิปไตยแบบตัวแทนมีความหมายว่าการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อชุมชนหนึ่ง ๆ จะไม่ถูกกระทำโดยสมาชิกทั้งหมดของชุมชนนั้น ๆ โดยรวม ทว่าจะถูกกระทำโดยคนกลุ่มหนึ่งซึ่ง ‘ประชาชน’ ได้เลือกตั้งเข้ามาด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าว ในบริบทของการเมืองระดับชาติ ประชาธิปไตยแบบตัวแทนจะอยู่ในรูปของการเลือกตั้งเพื่อเข้าไปทำหน้าที่ตัวแทนในรัฐสภา, สภาองเกรส หรือองค์กรระดับชาติที่ทำหน้าที่ทำนองเดียวกัน ตัวแบบที่สาม คือ รูปแบบที่แตกต่างออกไปอันหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนตัวแบบพรรคเดียวปกครอง (one-party model) สหภาพโซเวียต, หลายสังคมในยุโรปตะวันออก และบางประเทศในโลกที่สาม ได้เคยถูกรองรับโดยมโนทัศน์นี้ หลักการที่อยู่เบื้องหลังประชาธิปไตยแบบพรรคเดียวปกครองก็คือ จะมีพรรคการเมืองอยู่เพียงพรรคเดียวที่สามารถเป็นผู้แสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ทั้งหมดของชุมชนได้อย่างชอบธรรม

ผู้เลือกตั้งจะเลือกตั้งระหว่างบรรดาผู้แข่งขันที่แตกต่างกันซึ่งทักท้วงเอาเองว่าตนได้นำเสนอนโยบายอันหลากหลายภายในกรอบอันเดียวกันทั้งหมด มิใช่ระหว่างพรรคการเมืองที่แตกต่างกันแต่อย่างใด

ตัวแบบที่หลากหลายของประชาธิปไตยเหล่านี้จะนำมาใช้ได้อย่างไรในปัจจุบัน? ตัวแบบแบบมีส่วนร่วม (participatory model) คงไม่สามารถนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อใช้ข้ามมิติของเวลาและพื้นที่ได้ การปรากฏตัวของตัวแบบนี้ในปริบทของนครรัฐและภายใต้เงื่อนไขของ 'การกีดกันทางสังคม' เป็นส่วนประกอบอันหนึ่งของพัฒนาการที่ประสบความสำเร็จของตัวแบบนี้ (ในเอเธนส์โบราณ ผู้หญิง, ทาสจำนวนมาก และกลุ่มชายขอบสังคมอีกมากมาย ไม่ใช่บุคคลที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนทางการเมือง หรือ polity) ในสภาวะการณปัจจุบัน [ซึ่งเต็มไปด้วยการแบ่งแยกทางสังคม, เศรษฐกิจ และการเมืองในอัตราสูง] เป็นเรื่องยากมากทีเดียวที่จะมองเห็นภาพว่าประชาธิปไตยแบบนี้สามารถทำงานได้ในระดับกว้าง (Held 1987: ch.9) นัยสำคัญของข้อพิจารณาดังกล่าวนี้นี้จะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อหันไปดูชะตากรรมของตัวแบบประชาธิปไตยที่มาร์กซ์, เองเกลส์ และสาธุศิษย์ให้การสนับสนุน ความเหมาะสมของตัวแบบที่คนเหล่านี้ให้การสนับสนุนในฐานะเป็นการจัดการในเชิงสถาบันที่เปิดโอกาสให้กับการไกล่เกลี่ย, การต่อรอง และการประนีประนอมระหว่างฝ่าย กลุ่ม หรือขบวนการที่ต่อสู้กันนี้ เปิดโอกาสให้ถูกตั้งคำถามได้ระบบของสถาบันที่สนับสนุนการโต้แย้ง วิวาทะ และการแข่งขันกันระหว่างพรรคชนที่แตกต่างกัน (หมายถึงระบบที่ครอบคลุมถึงการก่อตัวของขบวนการ, กลุ่มอิทธิพล หรือพรรคการเมืองที่มีคณะผู้ช่วยผลักดันข้อเรียกร้อง) นี้ปรากฏว่ากลับกลายเป็นที่พึงปรารถนาและจำเป็น ยิ่งกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงในยุโรปกลางและตะวันออกภายหลังปี 1989 ดูเหมือนว่าจะกลายเป็นประจักษ์พยานยืนยันเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของสิทธิทางการเมืองและของพลเมือง, ระบบพรรคที่แข่งขันกัน และการ 'พลักรัฐให้ถอยไป' —ซึ่งน่าจะหมายถึงการปลดปล่อยประชาสังคมให้เป็นอิสระจากการครอบงำของรัฐ

อันที่จริง เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงความจำเป็นของการยอมรับความสำคัญ

ของหลักการพื้นฐานจำนวนหนึ่งของเสรีนิยม —ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสำคัญโดยหลักการของโครงสร้าง ‘ที่ไม่ใช่ตัวบุคคล’ ของอำนาจสาธารณะ, รัฐธรรมนูญที่ช่วยสร้างหลักประกันและคุ้มครองสิทธิ, ความหลากหลายของศูนย์อำนาจทั้งภายในและภายนอกรัฐ และกลไกที่สนับสนุนการแข่งขันและวิวาทะระหว่างทางเลือกนโยบายทางการเมือง ที่สำคัญนอกเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ การยืนยันข้อสังเกตพื้นฐานของเสรีนิยมที่ให้มี ‘การดึงแยก’ รัฐออกมาจากประชาสังคมนั้น จะต้องเป็นลักษณะสำคัญของระเบียบทางการเมืองแบบประชาธิปไตย การสร้างมโนทัศน์ของประชาธิปไตยซึ่งขึ้นอยู่กับฐานคติที่ว่ารัฐควรจะมาแทนที่ประชาสังคมตลอดไปหรือในทางกลับกัน (ประชาสังคมก้าวขึ้นมาแทนที่รัฐ) นั้น จะต้องกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างถึงที่สุดทีเดียว

อย่างไรก็ตาม การชี้ให้เห็นถึงข้อโต้แย้งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นการยืนยันตัวแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยอันใดอันหนึ่งตามที่มันเป็นอยู่ แม้ว่าผู้ที่สนับสนุนประชาธิปไตยหลายต่อหลายคนในยุโรปตะวันออกดูเหมือนว่าจะยอมรับตระหนักรู้ในข้อนี้ ในด้านหนึ่งนั้น เป็นการยอมรับข้อโต้แย้งเกี่ยวกับหน้าที่ที่จำเป็นของรัฐประชาธิปไตย (democratic state) ในการปกป้อง, ใกล้เคียงความขัดแย้ง และกระจายทรัพยากร แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้นก็เท่ากับเป็นการยอมรับอธิบายของเสรีนิยมประชาธิปไตยที่ถูกกำหนดขึ้นมาแล้วตั้งแต่ยุคของ John Stuart Mill เป็นต้นมา ผู้ที่ให้การสนับสนุนของเสรีนิยมประชาธิปไตยก็มีแนวโน้มที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับหลักการและกระบวนการที่เหมาะสมของการปกครองแบบประชาธิปไตย (democratic government) อย่างไรก็ตาม การเน้นที่ ‘การปกครอง’ (government) นี้เองที่ทำให้คนเหล่านี้หันเหความตั้งใจไปจากการเข้าไปพิจารณาตรวจสอบอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิที่เป็นทางการ (formal rights) กับ สิทธิในความเป็นจริง (actual rights), ข้อกำหนดที่ให้อำนาจต่อพลเมืองในฐานะผู้ที่มีเสรีภาพและมีความเท่าเทียมกันกับการปฏิบัติที่ไม่สนใจในเรื่องนี้อ่างเพียงพอ, มโนทัศน์ของรัฐซึ่งในทางปฏิบัติแล้วเป็นสิทธิอำนาจอันเป็นอิสระ กับ การที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกันในชีวิตประจำวัน, ข้อสังเกตเกี่ยวกับพรรคการเมืองในฐานะโครงสร้างที่เหมาะสมในการอุดช่องว่างระหว่างรัฐและสังคม กับ เครือข่าย

ของศูนย์อำนาจซึ่งพรรคและผู้นำพรรคไม่สามารถเข้าถึงได้ การละเลยปัญหาเหล่านี้เป็นการเสี่ยงต่อการสถาปนา 'ประชาธิปไตย' ในบริบทอันอุดมไปด้วยความไม่เสมอภาคทางการเมือง, เศรษฐกิจ และสังคม และเป็นการเสี่ยงต่อการทำให้เกิดรูปแบบของการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ลำเอียง (partial) —ซึ่งเป็นรูปแบบของการเมืองซึ่งการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องของบางคนมีผลโดยตรงต่อการถูกจำกัดหรือถูกกีดกันจากการมีส่วนร่วมของคนอื่น ๆ

นัยสำคัญของประเด็นเหล่านี้มีความลึกซึ้งมาก เนื่องจากการที่ประชาธิปไตยในปัจจุบันจะผลิตดอกออกผลได้นั้น จะต้องถูกมองใหม่ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มี 'สองด้าน' (double-sided) โดยที่ในด้านหนึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปอำนาจรัฐ และในอีกด้านหนึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับโครงสร้างใหม่ของประชาสังคม ซึ่งหมายความว่ารวมถึงการยอมรับในความจำเป็นของกระบวนการใน 'การสร้างประชาธิปไตยในสองด้าน' (double democratization) นั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างรัฐกับประชาสังคม กระบวนการดังกล่าวจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับในหลักการที่ว่า การแบ่งแยกระหว่างรัฐและประชาสังคมเป็นลักษณะของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย และบนข้อสังเกตที่ว่าอำนาจในการตัดสินใจจะต้องปราศจากความไม่เท่าเทียมกันและข้อจำกัดต่าง ๆ ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้จากระบบของทุนเอกชนที่ไร้กฎเกณฑ์ ดังเช่นที่มาร์กซ์ได้มองเห็นมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตาม แนนอนว่าการยอมรับความสำคัญของทั้งสองประเด็นนี้เท่ากับเป็นการยอมรับในความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนความหมายของมันที่มีอยู่ก่อนแล้ว (ดูรายละเอียดที่พูดถึงเรื่องนี้ใน Held 1987 และ Keane 1988)

ถ้าวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยไม่ได้มีอะไรมากไปกว่าการเลือกตั้งเป็นระยะ ๆ แล้วละก็ ตำแหน่งแห่งที่ของกิจกรรมของประชาชนคงจะอยู่แค่เพียงในปริมาตร 'ส่วนตัว' (private) ของประชาสังคมเท่านั้น และขอบเขตของการกระทำของพวกเขา ก็จะต้องขึ้นอยู่กับทรัพยากรที่พวกเขาสามารถควบคุมได้ โอกาสคงแทบจะไม่มีให้เห็นสำหรับพลเมืองที่ทำหน้าที่ในฐานะพลเมือง, ในฐานะเป็นผู้มีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ อย่างไรก็ตาม ถ้าหากประชาธิปไตยถูกเข้าใจว่าเป็นกระบวนการที่มีสองด้าน (double-sided process) แล้ว ก็จำเป็นต้อง

สร้างโอกาสสำหรับประชาชนให้สามารถสถาปนาตนเองให้มี 'ขีดความสามารถในการเป็นพลเมือง' (Arendt 1963) แน่ใจว่าตัวแบบประชาธิปไตยอันนี้คงจะต้องเผชิญกับข้อโต้แย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม เราก็คงมีความหวังว่าความจำเป็นในการคิดที่ข้ามพ้นกรอบความคิดของเสรีนิยมและมาร์กซิสม์ และข้ามพ้นช่องโหว่ในทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ของ Giddens นั้น อย่างน้อยที่สุดก็ควรจะต้องได้รับการสถาปนาเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้

บทส่งท้าย

แน่นอนว่าบทเรียนประการหนึ่งของศตวรรษที่ 20 คงจะได้แก่ประเด็นที่ว่า ประวัติศาสตร์ยังไม่ได้ปิดฉาก และความก้าวหน้าของมนุษย์ยังคงเป็นเรื่องของความสำนึกที่เปราะบางอย่างยิ่ง ไม่ว่าเราจะนิยมและศึกษามันอย่างไรก็ตาม ลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism), ลัทธินาซี (Nazism) และลัทธิสตาลิน (Stalinsim) เกือบจะเข้ามาบดบังประชาธิปไตยในตะวันตกทั้งหมดเมื่อ 50 ปีที่แล้ว ผลของการกระทำของมนุษย์ —ทั้งโดยตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ— มักจะสร้างความประหลาดใจให้เกิดขึ้นมาได้เสมอ —บ้างก็สร้างความทลายนะ บ้างก็เป็นรากฐานของความหวัง— ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์ยังคงมีอยู่เพื่อให้ถูกสร้าง แต่ถ้าจะนำคำพูดของมาร์กซ์ดัดแปลงเสียใหม่ ก็คงจะกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ไม่สามารถถูกสร้างขึ้นในสภาวะการณ์ที่พวกเราเป็นฝ่ายเลือกได้เองเสมอไป เพราะบ่อยครั้งที่เดียวที่มันเป็นผลของสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นและส่งผ่านมาจากอดีตโดยตรง (Marx 1963) การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย, เพื่อการสร้างมโนทัศน์ของความดีทางการเมืองแบบประชาธิปไตย —ซึ่งก็คือ 'ชีวิตที่ดี' (the good life) ตามที่ถูกนิยามภายใต้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม 'อย่างเสรีและเท่าเทียมกัน'— คงจะไม่มีหลักประกัน ทว่ามันจะต้องเป็นการต่อสู้ซึ่งทุกคนสามารถพบพื้นฐานที่ดีอย่างเท่าเทียมกันสำหรับการกระทำ

แน่นอนว่ากลุ่มหรือองค์กรสามารถปฏิบัติที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในบทสนทนาทางการเมือง (political dialogue) และถ้าพวกเขาทำเช่นนั้น มันก็คงไม่มีอะไรที่เป็นแก่นแท้ของจินตภาพของประชาธิปไตย ซึ่งผลักดันให้พวกเขา

ทำเช่นนั้น ถ้าประชาธิปไตยถูกปฏิเสธในฐานะเป็นรูปแบบของการปกครองที่
ชอบธรรมแล้ว การเมืองของรูปแบบอื่น ๆ ในการปกครองก็จะเข้ามา 'เล่น' ด้วย
'ปี 1989' ได้ยืนยันให้เห็นถึงการสนับสนุนจินตภาพของประชาธิปไตยที่มีมากขึ้น
นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นช่องว่างที่มีอยู่ขณะนี้ระหว่างตัวแบบต่าง ๆ ของ
ประชาธิปไตย, ระหว่างเสรีนิยมประชาธิปไตยในปัจจุบันและตัวแบบที่ได้กล่าว
ถึงมาแล้ว จากการละเลยความแตกต่างดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ Fukuyama
สามารถชี้ให้เห็นถึง 'อวสานของประวัติศาสตร์' ได้ อย่างไรก็ตาม เราน่าจะ
กล่าวได้ว่าเรายังคงอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ซึ่งมีทาง
เลือกที่แน่นอนเกี่ยวกับลักษณะของระเบียบในปัจจุบันที่จะต้องแสวงหา

ปริมณฑลของทางเลือกจำนวนหนึ่งได้เชื่อมโยงจินตภาพของประชาธิปไตย
เข้ากับกรอบที่ใหญ่กว่าของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยตรง ถ้า
ประวัติศาสตร์และปฏิบัติการของประชาธิปไตยได้ถูกกำหนดให้กลายเป็น
ศูนย์กลางของ 'พื้นที่' (นครรัฐ, ชุมชน, รัฐ-ชาติ) ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึง
ปัจจุบัน ก็น่าจะเป็นไปได้ว่ามันจะถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ระหว่าง
ประเทศหรือของโลกในอนาคต ในโลกของความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันที่
ก้าวหน้ามากขึ้น [ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านระบบสื่อสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่]
มีปัญหาเร่ร่อนเกี่ยวกับอนาคตและประสิทธิภาพของประชาธิปไตยของชาติ ยัง
ไม่มีคำตอบในขณะนี้สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันซึ่งมี
ผลกระทบอันซับซ้อนและลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีชุดของปัญหาสำคัญที่จะ
ต้องนำมาพูดถึงกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แน่นอนว่าเราสามารถพบเหตุผลที่ดี
มากมายที่เดียวสำหรับการมองโลกในแง่ดีที่ว่า จะพบเส้นทางข้างหน้า และ
เหตุผลที่ดีมากมายสำหรับการคิดว่าประชาธิปไตยจะเผชิญกับการถูกวิพากษ์
ตรวจสอบในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้

เอกสารอ้างอิง

- Arendt, H. 1963. *On revolution*. New York: Viking Press.
- Ball, T. and R. Dagger. 1991. *Ideals and ideology: A reader*. New York: Harpers Collins.
- Beetham, P. 1991. *The legitimization of power*. London: Macmillan.
- Bennett, J., and S. George. 1987. *The hunger machine*. Cambridge: Polity Press.
- Berlin, I. 1969. *Four essays of liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Bobbio, N. 1987. *Which socialism?* Cambridge: Polity Press.
- Callinicos, A. 1981. *Marxism and philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Callinicos, A. 1991. *The revenge of history: Marxism and East European revolution*. Cambridge: Polity Press.
- Cliff, T. 1974. *State capitalism in Russia*. London: Pluto.
- Dahl, R. 1985. *A preface to economic democracy*. Cambridge: Polity Press.
1989. *Democracy and its critic*. New Haven: Yale University Press.
- Dunn, J. 1979. *Western political theory in the face of the future*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, J. 1989. The new consensus I: The Fukuyama thesis. *Critical Review*, 3:3-4.
- Fukuyama, F. 1989. The end of history? *The National Interest*, 6 [Summer]: 3-18.
- 1990a. A reply to my critics. *The National Interest*, 18 [Winter]: 8-13.
- 1990b. The end of history? *Dialogue*, 89: 8-13.
1992. *The end of history and the last man*. London: Penguin Books.
- Giddens, A. 1990a. *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- 1990b. Socialism, modernity and utopianism. *New Statesman and Society*, 3/125.
- Hegel, G.F.W. 1967. *Philosophy of right*. Oxford: Oxford University Press.
- Held, D. 1987. *Models of democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
1989. *Political theory and the modern state*. Cambridge: Cambridge University Press.
1992. The development of modern state. In *Formation of modernity*. S. Hall, and B.Bieben, eds. Cambridge: Polity Press.
- Held, D., ed. 1991. *Political theory today*. Cambridge: Polity Press.
- Himmelfarb, G. 1989. Response to Fukuyama. *The National Interest*, 16 [Summer].
- Hirst, P.Q. 1989. Endism. *London Review of Books*, 23 [November].
- Horkheimer, M., and T. Adorno. 1972. *The dialectics of enlightenment*. New York: Herder

& Herder.

- Jessop, B. 1989. Capitalism, nation-state and surveillance. In *Social theory of modern sciences: Anthony Giddens and his critics*, D. Held, and J.B. Thompson, eds. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaufman, W. 1954. *The portable Nietzsche*. New York: Viking.
- Keane, J. 1988. *Democracy and civil society*. London: Verso.
- Kennedy, P. 1988. *The rise and fall of the great powers*. London: Unwin Hyman.
- Keohane, R.O. 1984. *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Lewis, P. 1990. The long goodbye: Party rule and political change in Poland since martial laws. *The Journal of Communist Studies*, 6. 1.
1991. Democratization in Eastern Europe. *Co-existence* 27: 245-267.
- Lijphart, A. 1989. *Democracies*. New Haven: Yale University Press.
- Marx, K. 1963. *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers.
- McCarney, J. 1993. Shaping ends: Reflections on Fukuyama. *New Left Review*, 202 [Nov-Dec]: 37-53.
- Milliband, R. 1992. Fukuyama and the socialist alternatives. *New Left Review*, 193 [May-June]: 108-133.
- Miller, J.B. 1989. *Market socialism*. Oxford: Clarendon Press.
- Mortimer, E. 1989. The end of history? *Marxism Today* [November].
- Polan, A.J. 1984. *Lenin and the end of politics*. London: Mathuen.
- Thompson, J.B. 1990. *Ideology and modern culture*. Cambridge: Polity Press.
- The Guardian*, September 7, 1990.
- Theory and Society*, 22. 2 [April, 1993]: 283-304.